

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: informační studia a knihovnictví

Studijní obor: informační studia a knihovnictví

Bc. Michaela Staňková

**Německé univerzitní knihovny a služby jejich digitálních
knihoven**

Diplomová práce

Praha 2006

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Eva Bratková

Oponent diplomové práce: PhDr. Milena Černá

Datum obhajoby: 22. 1. 2007

Hodnocení:

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje.

V Praze, 11. prosince 2006

.....

podpis diplomanta

Identifikační záznam

STAŇKOVÁ, Michaela. Německé univerzitní knihovny a služby jejich digitálních knihoven [German university libraries and services of their digital libraries]. Praha, 2006. 78 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí diplomové práce PhDr. Eva Bratková.

Abstrakt

Tématem práce je rozbor a hodnocení současného stavu univerzitních knihoven ve Spolkové republice Německo se zvláštním zaměřením na budování, provoz a využívání jejich digitálních knihoven. Přihlédnuto je i ke stávající situaci německého knihovnictví.

Úvodní část obsahuje stručné informace o německém knihovnictví jako celku a způsobu řízení a financování knihoven. Specifické místo je věnováno Německé národní knihovně, která hraje významnou roli pro univerzitní knihovnictví. Práce zahrnuje podstatné informace o německém univerzitním knihovnictví, jeho organizaci, financování a stěžejním činnostem.

Práce prezentuje výsledky analýzy digitálních knihoven vybraných univerzitních knihoven v SRN. Pozornost je věnována obsahu, struktuře, typologii zastoupených dokumentů a způsobech vyhledávání informací. Zahrnuty jsou také informace o propojování jednotlivých digitálních knihoven a systémech mezinárodní spolupráce, např. na úrovni disertací.

V závěru práce jsou nastíněny perspektivy dalšího rozvoje digitálních knihoven německých univerzitních knihoven a stručné porovnání se situací v České republice.

Klíčová slova

německé knihovny, německé univerzitní knihovny, Německá národní knihovna, digitální knihovny, elektronické zdroje, elektronické publikování disertací, informační analýza

OBSAH

PŘEDMLUVA

1. NĚMECKÉ KNIHOVNICTVÍ.....	8
1.1 SYSTÉM NĚMECKÝCH KNIHOVEN	1
1.2 ŘÍZENÍ NĚMECKÝCH KNIHOVEN	5
1.3 FINANCOVÁNÍ NĚMECKÝCH KNIHOVEN	9
1.4 NĚMECKÉ KNIHOVNICKÉ SPOLKY	11
1.5 NĚMECKÁ NÁRODNÍ KNIHOVNA	13
1.5.1 Historie Německé národní knihovny.....	14
1.5.2 Orgány Německé národní knihovny.....	15
1.5.3 Fondy Německé národní knihovny.....	16
1.5.4 Společnost pro knihu.....	17
1.5.5 Fond exilové literatury a Knihovna Anny Frankové	18
2. UNIVERZITNÍ KNIHOVNY V NĚMECKU	19
2.1 POSLÁNÍ A ORGANIZACE NĚMECKÝCH UNIVERZITNÍCH KNIHOVEN	19
2.2 FINANCOVÁNÍ NĚMECKÝCH UNIVERZITNÍCH KNIHOVEN	20
2.2.1 Rozpočet.....	21
2.3 KNIHOVNÍ FONDY UNIVERZITNÍCH KNIHOVEN	23
2.4 ČINNOST UNIVERZITNÍCH KNIHOVEN	23
2.4.1 Katalogizace	23
2.4.2 Výpůjční služby a MVS	26
2.4.3 Uchovávání fondu.....	27
2.4.4 Elektronické publikování dizertací	27
3. OBECNÁ CHARAKTERISTIKA DIGITÁLNÍCH KNIHOVEN	29
3.1 VZNIK A ROZVOJ DIGITÁLNÍCH KNIHOVEN	29
3.2 DEFINICE DIGITÁLNÍ KNIHOVNY A TYPY OBJEKTŮ, KTERÉ OBSAHUJE	30
3.3 HLAVNÍ ROZDÍLY MEZI KNIHOVNOU TRADIČNÍ A DIGITÁLNÍ	31
4. DIGITÁLNÍ KNIHOVNY VYBRANÝCH NĚMECKÝCH UNIVERZITNÍCH KNIHOVEN	32
4.1 DIGITÁLNÍ KNIHOVNY NĚMECKÝCH UNIVERZITNÍCH KNIHOVEN A PERSPEKTIVA JEJICH ROZVOJE	32

4.1.1 <i>Jednotlivé části digitálních knihoven</i>	34
4.2 PŘÍSTUPY K ELEKTRONICKÉMU PUBLIKOVÁNÍ DISERTACÍ.....	35
4.3 SYSTÉMY NÁRODNÍ A MEZINÁRODNÍ SPOLUPRÁCE DIGITÁLNÍCH KNIHOVEN NĚMECKÝCH UNIVERZIT	39
4.3.1 <i>Správa databází</i>	39
4.3.2 <i>Elektronické a digitalizované časopisy</i>	40
4.3.3 <i>Projekt DigiBIB</i>	45
4.4 AKTIVITY NĚMECKÉ SPOLEČNOSTI PRO VÝZKUM V OBLASTI DIGITÁLNÍCH KNIHOVEN NĚMECKÝCH UNIVERZITNÍCH KNIHOVEN	47
4.5 VYBRANÉ UNIVERZITNÍ KNIHOVNY	49
4.5.1 <i>Univerzitní knihovna v Bielefeldu</i>	49
4.5.2 <i>Státní a univerzitní knihovna v Brémách</i>	53
4.5.3 <i>Dolnosaská státní a univerzitní knihovna v Göttingen</i>	58
5. ZÁVĚR	63
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	75
SEZNAM OBRAZOVÝCH MATERIÁLŮ	78

Předmluva

Inspirací pro výběr tématu mé magisterské diplomové práce byl můj měsíční pobyt v německém univerzitním městě Tübingen. Po celou dobu návštěvy jsem měla možnost využívat v tamější univerzitní knihovně všech jejích služeb, které mě velmi mile překvapily. Velikost a rozmanitost knihovních fondů je vskutku na vynikající úrovni. Vstřícnost a profesionalita německých univerzitních knihovníků, kteří jsou zvyklí poskytovat informace nejen tuzemským, ale i zahraničním studentům, může být příkladem pro ostatní knihovny. Proto, když se mi naskytla příležitost vrátit se k tomuto tématu v podobě magisterské diplomové práce, byla má volba prozkoumat podrobněji systém německého univerzitního knihovnictví jednoznačná. Zvláště jsem se chtěla zaměřit na aktuální služby digitálních knihoven německých univerzit, v českých univerzitách fenomén zatím nepříliš rozšířený. Získané poznatky mohou být proto dobře využity i v knihovnách v České republice.

Cílem práce je rozbor a hodnocení současného stavu univerzitních knihoven ve Spolkové republice Německo se zvláštním zaměřením na budování, provoz a využívání jejich digitálních knihoven. Přihlédnuto je i k stávající situaci německého knihovnictví.

V první části magisterské práce bude čtenář seznámen se stavem a organizací německého knihovnictví jako celku, jeho systémem, způsobem řízení a financování a existencí legislativních podkladů pro knihovnictví. Představena bude Německá národní knihovna, která hraje pro univerzitní knihovny důležitou roli. Další kapitola se věnuje nástinu činností, organizace a funkcí německého univerzitního knihovnictví. Krátce budou charakterizovány digitální knihovny, aby byl čtenář uveden do kontextu. V poslední kapitole pak následuje stěžejní část práce, která představí výsledky analýzy digitálních knihoven vybraných univerzitních knihoven v SRN. Pozornost bude věnována obsahu a struktuře digitálních fondů, typologii zastoupených dokumentů a jejich získávání, poskytovaným službám a způsobům vyhledávání informací. Zahrnuty budou také informace o způsobech spolupráce při budování digitálních knihoven.

Vzhledem k tématu práce je většina použité literatury v německém, ale i anglickém jazyce, a převážná část je dostupná na Internetu (prezentace jednotlivých

digitálních knihoven apod.), jehož moderní a dynamický způsob zprostředkování informací zajišťuje ve velkém procentu případů mimo jiné i jejich aktuálnost.

Magisterská práce má 78 stran. Bibliografické citace a citace v textu byly zhotoveny podle mezinárodních norem ISO 690 a ISO 690-2.

Touto cestou bych chtěla poděkovat PhDr. Evě Bratkové, vedoucí své diplomové práce, za přínosné konzultace, rady a podněty při vytváření práce.

1. Německé knihovnictví

1.1 Systém německých knihoven

Spolková republika Německo je zemí bez knihovnického zákona. Místo legislativy je důraz kladen na jasně vybudované programy rozvoje knihovnictví, jako je např. celostátní „Knihovnický plán ‘73“ (Bibliotheksplan ’73) [Bibliotheksplan, 1973]. Německo je tedy dobrým důkazem toho, že kvalitní knihovnický systém se dá vybudovat i bez legislativních podkladů.

Zásadní programový dokument „Knihovnický plán ‘73“ je prvním návrhem vybudování rozsáhlé sítě německých knihoven. Plán vzešel z iniciativy Německé knihovnické konference (Deutsche Bibliothekskonferenz), která se uskutečnila v Berlíně roku 1973 [PILÁŘ, 1990]. Není závazným, ale pouze doporučujícím a modelovým dokumentem. Navrhuje postupně propojit knihovnické a informační instituce do sdružené sítě, která by zachovala jejich nezávislost. Obsahem plánu jsou zásady plánování knihoven, základní předpoklady jejich provozu, vztah plánování knihoven a plánování prostorového, právní směrnice a návrh funkčního členění knihoven do čtyř stupňů, odrážejícího v podstatě reálný stav [PILÁŘ, 1990]. Předpokládá, že specializované informační potřeby budou uspokojovat knihovny zřizované určitými institucemi. Úkoly přesahující jejich možnosti budou řešit ústřední organizace nebo sdružení a sítě. Dokument obsahuje katalog centralizovaných funkcí v oblastech plánování, organizace a rozvoje knihoven, budování fondů, zpracovávání fondů, péče o fondy, informačních služeb, administrace a knihovní vědy. Jmenuje instituce schopné tyto funkce plnit. Přílohy dokumentu obsahují soubor publikací o knihovnictví SRN, podklady pro stanovování finančních, personálních a prostorových požadavků knihoven a další praktické informace. Z dokumentu vycházejí regionální knihovnické směrnice, např. „Zemský rozvoj bavorských knihoven“ (Die Bayerischen Bibliotheken in der Landesentwicklung) [Bayerische Staatsbibliothek, 1977] a obdobná doporučení dalších spolkových zemí.

Kromě „Knihovnického plánu ‘73“ byla zpracována a vydána řada dalších směrnic, doporučení a podkladů k pracovním problémům německého knihovnictví.

Celkově bychom mohli typy knihoven v Německu rozdělit na dvě nejdůležitější skupiny - knihovny veřejné a knihovny vědecké. Pro Německo specifickým a rozšířeným druhem jsou knihovny církevní, které doplňují síť veřejných knihoven [PILÁŘ, 1990]. Vědecké knihovny se dále dělí na knihovny národní a ústřední odborné, regionální knihovny, univerzitní knihovny a specializované knihovny. Situace je odlišná oproti systému knihoven v České republice, který je knihovním zákonem [Česko, 2001] stanoven následovně: a) Národní knihovna České republiky, Moravská zemská knihovna v Brně a Knihovna a tiskárna pro nevidomé K.E. Macana ; b) krajské knihovny ; c) základní knihovny ; d) specializované knihovny.

Veřejné knihovny

Veřejné knihovny poskytují obyvatelstvu základní knihovnické služby. Jejich zřizovateli jsou většinou obce a města. Obce ale nemají povinnost veřejné knihovny zřizovat, navíc knihovnám konkurují další obecní kulturní zařízení. Mezi veřejnými knihovnami v jednotlivých spolkových zemích tak trvají velké rozdíly, vyplývající především z velikosti dotací. Různé úlohy sehraávají při podpoře veřejných knihoven také kraje (Bezirk). Důvodem je rozdílná legislativa, různé struktury osídlení a ekonomické podmínky a ostatně i různá velikost krajů [PILÁŘ, 1990].

Ve větších městech existuje – stejně jako v ČR – městský knihovní systém s jednou ústřední knihovnou a několika pobočkami a pojízdnými knihovnami [ULBRECHT, 2006b]. Kromě toho existují např. knihovny pro mládež, hudební knihovny, nemocniční knihovny a knihovny pro slepce.

Specifickým druhem veřejných knihoven jsou v Německu **knihovny církevní**. Doplňují síť obecních veřejných knihoven, zejména na venkově. Jsou zřizovány a financovány evangelickými církevními obcemi nebo katolickými farnostmi. Vedeny bývají většinou dobrovolnými pracovníky. Existují také ústřední a regionální poradenská střediska pro církevní knihovny. Tyto knihovny jsou zastoupeny i ve vlastních profesních svazech. Pro zajímavost můžeme uvést statistiku z roku 1994: počet veřejných knihoven byl 14 019, z toho bylo celých 5 573 církevních knihoven.

Vědecké knihovny

Jako **národní knihovny** byly ustanoveny Německá knihovna ve Frankfurtu nad Mohanem (Die Deutsche Bibliothek Frankfurt am Main), Německá knihovna v Lipsku (Die Deutsche Bücherei Leipzig) a Německý hudební archiv v Berlíně (Deusches Musikarchiv Berlin). Roku 1990 se spojily pod jednotným názvem Německá knihovna (Die Deutsche Bibliothek, DDB), roku 2006 dochází v souvislosti s novým zákonem ke změně názvu na Německou národní knihovnu (Die Deutsche Nationalbibliothek, DNB). Německá národní knihovna zodpovídá za zpracování národní tištěné i elektronické produkce (působí jako národní bibliografická agentura), úzce spolupracuje s národními a mezinárodními knihovnickými institucemi a organizacemi a působí jako garant rozvoje a aplikace základních knihovnických standardů a pravidel v Německu. Německé národní knihovně bude ještě věnována samostatná podkapitola (viz podkapitola 1.5).

Některé úkoly národní knihovny – získávání významných zahraničních titulů a zpřístupnění katalogů či databází starších vydání domácí i zahraniční literatury – plní několik dalších knihoven. Nejdůležitějšími jsou státní knihovna v Berlíně a Bavorská státní knihovna v Mnichově [ULBRECHT, 2006].

Mezi **ústřední odborné knihovny** patří Technická informační knihovna v Hannoveru, Německá ústřední knihovna lékařské literatury v Kolíně, Německá ústřední knihovna hospodářských věd v Kielu a Německá ústřední knihovna zemědělských věd v Bonnu. Jedná se o knihovny nadregionálního významu, slouží jako centra MVS a MMVS, shromažďují v co největší úplnosti literaturu svého oboru, vedou její dokumentaci, zabývají se překladatelskou činností apod. Jsou financovány z prostředků určených na celostátní úkoly společně federací i jednotlivými zeměmi, a to v poměru 30:70 [PILAŘ, 1990].

Pojmem **regionální** rozumíme knihovny, které slouží pouze nebo převážně regionálním potřebám. Jsou typické pro Německo rozdělené na spolkové země a jejich části. Mimo Německa je tento typ rozšířen relativně málo [ULBRECHT, 2006b]. Tyto knihovny dělíme na zemské (synonymem pro označení zemská je knihovna státní – Staatsbibliothek) a vědecké městské knihovny.

Zemské knihovny vznikly zpravidla z knížecích (dvorních) knihoven. Proto existuje více zemských knihoven v těch spolkových zemích, které vznikly spojením několika původně samostatných oblastí. Zemská knihovna bývá jakýmsi přirozeným knihovnickým centrem kraje. Po dohodě s obcemi mohou zřizovat stálé i pojízdné knihovny, výměnné fondy, poskytovat koordinační a poradenské služby, finanční dotace a podpůrné služby. Dobrovolnými dohodami se vytvářejí krajské knihovnické sítě. Chybí zde ovšem předpoklady pro vytváření sítí typu anglo-amerických veřejných knihoven [PILAŘ, 1990]. Mezi dva nejdůležitější úkoly zemských knihoven patří zásobování regionu vědeckou literaturou a shromažďování, dokumentace a půjčování literatury, vzniklé v rámci určitého regionu i literatury o tomto regionu (např. vlastivědné apod.). Vědecké městské knihovny plní podobné úlohy jako knihovny zemské, pouze pro menší území – město či městská část. Některé z nich jsou spojeny s městským archivem. Knihoven takového typu ale dnes existuje poměrně málo.

Univerzitní a vysokoškolské knihovny zajišťují informační služby pro vysokoškolský vzdělávací systém v Německu. Celkem jich působí po celé SRN 281, z toho je univerzitních knihoven 81 [BÜNDEL, 2003]. Jsou zřizovány pro potřeby univerzit, financovány jsou z rozpočtů jednotlivých spolkových zemí, z celostátního rozpočtu pak plynou peníze na konkrétní projekty a úkoly. Spolková republika Německo je známá jako země novostaveb pro univerzitní knihovny, zejména po roce 1990 byly v rámci politického procesu sjednocení ve východním Německu postaveny nové univerzity včetně nových, architektonicky zajímavých budov knihoven, např. budovy univerzitních knihoven Univerzity Fridricha Schillera v Jeně a Univerzity v Erfurtu [JOPP, 1996]. Už tradičně jsou zde vysokoškolské knihovny přístupné široké veřejnosti, plní funkci státní, regionální či veřejné knihovny, což může být zakotveno již v názvu. Také často vypomáhají místním školním knihovnám. Mezi problémy, které musí vysokoškolské knihovny nyní řešit, patří probíhající proces restrukturalizace a reformy systému vysokoškolského vzdělávání, změny v informačních technologiích a dopady sjednocovacího procesu. Také univerzitním knihovnám bude věnována další kapitola (viz kapitola 2).

Německé **specializované knihovny** se funkčně podobají střediskům sítě VTEI (která však v ČR již neexistuje), patří mezi ně i archivy. Většinou pracují v rámci své

informační gesce izolovaně, financovány svým zřizovatelem [PILÁŘ, 1990]. Nevytvářejí hierarchickou síť s centrálním řízením, jejich koordinace a spolupráce je zcela dobrovolná, účelová a vychází z vlastní iniciativy knihoven. Sledují převážně aktuální literaturu a speciální literaturu pro interní potřebu, která není k dostání na knižním trhu (tzv. šedá literatura, německy graue Literatur). Jedná se zejména o obchodní zprávy, statistiky, posudky, zprávy o projektech apod. [ULBRECHT, 2006a].

1.2 Řízení německých knihoven

Základním principem řízení německého knihovnictví je decentralizace. Správa je budována zdola, od samosprávných obcí přes spolkové země až k federaci (Bund). Z větší části je ale vykonávána obcemi a zeměmi. Federace, země i obce disponují vlastními výsostnými právy a finančními zdroji z odpovídajících daní. Zákonodárná a výkonná moc jsou rozděleny mezi federace a země, přičemž kompetence náleží zásadně zemím, není-li Základním zákonem [Německo, 1964] přičtena federaci. Neexistuje spolkové ministerstvo kultury, proto kulturní záležitosti, vzdělávání a otázky knihovnictví přísluší do kompetence jednotlivých zemí [FRANC, 1995]. Omezenými pravomocemi disponuje Spolkové ministerstvo vnitra (Bundesministerium des Inneren), určité vědecké a vzdělávací programy celostátního významu podporuje Spolkové ministerstvo vzdělávání a vědy (Bundesministerium für Bildung und Wissenschaft). V oblasti knihovnictví se jednalo o činnost bývalého Německého knihovnického institutu (Das Deutsches Bibliotheksinstitut, DBI).

Německý knihovnický institut (dále DBI) byl zřízen Zákonem o Německém knihovnickém institutu [Německo, 1978] z 22. 5. 1978. Paragraf 2 tohoto zákona mu určoval následující úkoly: Institut zkoumal, rozvíjel a zprostředkoval knihovnické metody a techniky s cílem analyzovat, rozvíjet, normalizovat a zavádět knihovnické systémy a postupy. Tyto úkoly plnil v úzké spolupráci s knihovnickými institucemi a institucemi knihovnictví blízkými. Institut vznikl sloučením dvou dříve existujících institucí: Střediska pro knihovnickou techniku a Střediska pro knihovnictví, roku 1992 byly k Institutu přičleněny ústřední knihovnické komise bývalé NDR, jejichž pracovní úkoly Institut převzal. Institut byl financován z rozpočtu spolkových zemí

a z federálního rozpočtu a spravoval se sám. Institut měl asi 150 zaměstnanců, kteří pracovali na různých informačních okruzích, např. provoz a organizace knihovny, výstavba a vybavení knihovny, knihovny pro děti a mládež, školní a další typy knihoven, publikační činnost, automatizované katalogy a sítě, mezinárodní spolupráce, poradenská činnost, otázky právní a marketingové a mnoho dalších. DBI také vydával knihovnické časopisy, např. titul Knihovnická služba [Bibliotheksdienst, 1996], pracovní pomůcky a materiály, zpracovával pravidla katalogizace a adresáře německých knihoven [KURKA, 1994].

Organizačně byl DBI uspořádán následujícím způsobem:

1. První oddělení bylo publikační oddělení a oddělení „public relations“. To bylo velmi vytížené, neboť publikační činnost DBI byla nesrovnatelně větší než obdobná produkce v ČR. Německé knihovnictví se tak může opírat o velmi solidní fond odborné knihovnické literatury. Toto oddělení se dále zabývalo propagací veřejných knihoven a zpracovávalo statistické údaje.
2. Druhé oddělení se zabývalo poradenstvím a informačními službami. Patřilo sem i poradenství ohledně výstavby knihoven, a za tím účelem byl vybudován archiv projektů knihoven a evidovány a shromažďovány katalogy firem vyrábějících knihovnická zařízení. Referáty tohoto oddělení dále studovaly klasifikační jazyky, koordinovaly a poskytovaly informace o možnostech dalšího vzdělávání a zaměřovaly se na zvláštní formy práce veřejných knihoven (práce zaměřené na postižené, starší osoby a pacienty, popř. práce s mládeží).
3. Třetí oddělení se věnovalo budování automatizovaných regionálních sítí německých knihoven. Oddělení poskytovalo poradenské služby. Kromě projektu retrokatalogizace se také zabývalo výstavbou nadregionálního souborného automatizovaného katalogu. Poslední referát sledoval využití nových médií v praxi knihoven.
4. Čtvrté oddělení pracovalo jako databázové centrum. Staralo se o hlavní databázový server, provoz systémů, technický servis a nabídku databázových služeb. Provozoval se zde automatizovaný souborný

katalog německých knihoven (Der Verbundkatalog Maschinenlesbaren Katalogdaten deutschen Bibliotheken, VK).

5. Páté oddělení bylo nejnovější. Zabývalo se marketingem, výkonnostními normami, racionalizací organizace práce, řízením projektů a otázkami knihovnické práce. Sledovalo možnosti finanční pomoci knihovnám (sponzoring aj.).

Činnost DBI byla velmi rozsáhlá a důkladná. Proto roku 1997 vzbudilo v německém knihovnictví velký rozruch rozhodnutí spolkových úřadů ukončit financování DBI, což by fakticky znamenalo jeho zrušení [KURKA, 1999]. Protesty knihovníků vedené zejména ze strany zastřešujícího orgánu Sdružení německých knihovnických spolků (Bundesvereinigung Deutscher Bibliotheksverbände) nenašly u kompetentních orgánů příznivý ohlas. Po mnoha diskusích převzala část úkolů DBI Německá národní knihovna. Zastavení činnosti mělo proběhnout k 1. lednu 2000 (požadavek Vědecké rady). Roku 1998 ale Konference Ministerstva kultury zřídila pracovní skupinu pro přezkoumání zprávy Vědecké rady. Ta opustila koncepci Vědecké rady a Institut měl být definitivně zrušen až roku 2003. Německý knihovnický institut tedy ukončuje svou činnost 21.6. 2003.

Funkčně by se dal Německý knihovnický institut přirovnat ke Knihovnickému institutu Národní knihovny České republiky, avšak ten zdaleka nedosahuje rozsahu činností bývalého DBI zejména nedostatečným personálním zabezpečením. Knihovnický institut NK ČR poskytuje zejména poradenské a konzultační služby, zabezpečuje mimoškolní vzdělávání pracovníků knihoven a zpracovává koncepční a metodické podklady pro rozvoj veřejných knihovnických a informačních služeb [RICHTER, 2004].

Dalším důležitým nástrojem řízení německých knihoven jsou Státní knihovnická střediska (Staatliche Büchereistellen). Dnes jich pod různými jmény existuje 27 po celém území Spolkové republiky Německo. Jsou zřizována spolkovými zeměmi s několika výjimkami, kdy je zřizovatelem soukromé sdružení [PILAŘ, 1990]. Mezi jejich hlavní úkoly patří poradenská činnost ve všech oblastech základní a provozní organizace veřejných knihoven. Těžiště tvoří otázky budování fondů veřejných knihoven, ale poskytují poradenskou činnost i při provozu

pojízdných knihoven, pro práci s AV médii, při zavádění výpočetní techniky, při veřejné činnosti a propagaci knihoven. Zabývají se i vzděláváním knihovníků. V některých zemích zprostředkovávají MVS a vedou významné regionální souborné katalogy, venkovským knihovnám poskytují centralizovanou akvizici a zpracovávání dokumentů. Také rozdělují státní finanční dotace podle příslušných směrnic, vedou statistiky veřejných knihoven a jednou ročně pořádají konferenci. Tato střediska zřizují ministerstva kultury, dozor nad nimi pak náleží zemským prezidentům. Jejich působnost se vztahuje na všechny veřejně zřizované knihovny, praxe v jednotlivých spolkových zemích je nicméně odlišná.

Nejvyššími zákonodárnými sbory jednotlivých zemí jsou zemské parlamenty (Landestage), jimž jsou odpovědné zemské vlády [PILÁŘ, 1990]. V jejich rámci za knihovnictví odpovídá příslušný ministr kultury a vědy. Z hlediska státní samosprávy se země dělí na obce (Gemeinde). Tento pojem platí pro venkovské i městské obce. Rozlišuje se ale mezi obcemi samostatnými a obcemi podřízenými krajům. Řadu úkolů nesamostatných obcí tedy mohou přijmout kraje, k jejichž úkolům mimo jiné patří i podpora veřejných knihoven. Obecní samospráva je řízena zemským zákonodárstvím, které se v jednotlivých zemích odlišuje, nicméně platí, že obce zodpovídají za veřejné úkoly ve své oblasti, neurčuje-li to zemský či spolkový zákon jinak (např. správa školství, sociální výpomoc, apod.). Obecní záležitosti jsou řízeny obecním zastupitelstvem, které je voleno. Jejich závěry vykonává obecní správa v čele se starostou.

Obce jsou nejvýznamnějšími zřizovateli veřejných knihoven. Také kraje se podílejí na knihovnických službách - poskytují dotace veřejným knihovnám, zřizují ústřední krajské knihovny, často společné s knihovnou krajského města. Mnoho knihoven je budováno zeměmi - zemské, státní, vysokoškolské i knihovnické školy. Finančně dotují budování souborných katalogů, speciální akviziční programy, knihovnické kursy či odborné konference a publikování odborných knih a časopisů. O rozdělování prostředků určených obecním veřejným knihovnám se starají Státní knihovnická střediska (Staatliche Büchereistellen). Federace sama pak zřizuje jen některé významné knihovny, jako je např. Německá knihovna ve Frankfurtu nad Mohanem (součást Německé národní knihovny). Ve zvláštních případech může být

zřizovatel privátní, např. kulturní či profesní spolek, nadace nebo soukromá osoba [ULBRECHT, 2006b].

1.3 Financování německých knihoven

Finanční potřeby federace, zemí i obcí jsou kryty daněmi. V rámci federace dochází k určitému vyrovnávání příjmů, protože příjmy jednotlivých zemí jsou značně nerovnoměrné. Obce si sice stanoví další vlastní daně a poplatky jako zdroje příjmů, ale účelové finanční výdaje, jako jsou právě knihovny, jsou kryty z celkových (nikoli zvláštních) daní [PILÁŘ, 1990].

Finanční podporu státu, obcí i krajů neurčují ve Spolkové republice Německo žádné zákony ani předpisy. Překážkou jsou různé názory jednotlivých spolkových zemí na dostatečné finanční zajištění, v neochotě dlouhodobě se zavazovat, v obavě o nezasahování zákonů do samosprávy obcí, ale i v nedostatečném pochopení významu fungujících sítí veřejných knihoven obyvatelstvem. Nepřímou finanční podporou knihoven jsou tantiémy (autorské poplatky), které za knihovny platí federace a země zúčtovací společnosti [PILÁŘ, 1990]. Jedná se o finanční nároky autorů, jejichž knihy knihovny půjčují. Placeny jsou paušálně na základě průzkumů výpůjček. Existují rovněž různé podpůrné organizace, finanční nadace, které podporují knihovny tam, kde stát nemůže poskytnout dostatečně rychlou nebo účinnou pomoc (např. vybudování určitého fondu, konzervace významných sbírek apod.).

Existují ale i další způsoby, jak si může sama knihovna obstarávat finanční prostředky: poplatky, příjmy z reklamy, sponzorské dotace nebo „insourcing“. Až na oblast poplatků se jedná (pro většinu knihoven) o poměrně nové zdroje příjmů. Ale potřebují-li knihovny dobré technické vybavení a musí-li rozšiřovat nabídku služeb (to znamená chtějí-li si udržet atraktivitu), potřebují nezbytně finanční prostředky. S navýšením rozpočtů počítat nelze, je tedy nutné uvažovat o možnostech vlastních výdělků.

Poplatky

Peníze by neměly být překážkou, která by lidem bránila v přístupu k informačním zdrojům. Poplatky by proto měly být mírné, sociálně odstupňované.

Na straně druhé je uživatel připraven za efektivní služby platit, nabídka tomu ale musí odpovídat. V Německu se tedy vybírají většinou roční poplatky, poplatky za upomínky, poplatky za speciální služby a nová média. Poslední dobou se více využívá také novinková objednávková rezervační služba [NEISSER, 2002]. Tituly z objednávkových seznamů se nakupují ve větším počtu exemplářů a amortizují se dodatečným poplatkem.

Příjmy z reklamy

Všechna evropská empirická šetření bez výjimky dokládají, že většina uživatelů knihoven patří do středních vrstev; tito lidé dosáhli vysoké úrovně vzdělání a náleží k vyšším příjmovým skupinám [NEISSER, 2002], to znamená, že se nejedná o nemajetné, kteří si nemohou ani koupit knihu. Potřebují informace a zároveň s nimi umějí zacházet. Kromě toho jsou to relativně mladí lidé a jsou připraveni se snadno přizpůsobovat změnám. Je to přesně ta cílová skupina, o kterou se všichni provozovatelé reklamních agentur zajímají. Reklama v knihovnách může být tedy vysoce účinná, a proto dobře placená. Ale stejně jako německé knihovny hledají vhodná místa k umístění reklamy, tak reklamní agentury si na tento trend teprve zvykají. Možností je však opravdu mnoho - spolupracovat s provozovatelem knihovny (zřizovatelem Internetu) za protislužbu, plakáty zvoucí na literární akce nesou logo jednoho knihkupectví s poznámkou „Partner městské knihovny“, reklamou mohou být potištěny tašky, ve kterých si čtenáři odnášejí půjčené knihy, stejně tak jako letáčky s nabídkou služeb a informací pro čtenáře a potvrzenky o výpůjčkách, potenciálním nosičem reklamy může být i košík na knihy. V ústřední knihovně Městské knihovny Kolín, kterou navštíví denně na 4 000 uživatelů, se ve špičce tvoří dlouhé fronty. V prostoru výpůjčního pultu byla tedy umístěna velká plochá obrazovka, která nabízí informace o knihovně, nových přírůstcích, akcích knihovny a zprostředkovává i reklamu. Knihovna informuje, vydělává a zároveň se stará o rozptýlení čekajících čtenářů.

Sponzorské dotace

Sponzoři nefinancují běžný provoz, ale jen projekty a neplánované akce. Zároveň ale žadatelů o sponzoring je mnoho, takže chtějí-li se knihovny prosadit v této oblasti, musí se jevit jako partneři, kteří mají co nabídnout. Je potřeba změnit

image knihovny tak, aby byla pro sponzory zajímavá. Obě strany by si měly přijít na své, přičemž hranice mezi sponzoringem a reklamou je velmi tenká. Atraktivní akce (např. výstavy nebo velké společenské akce) si mecenáše zpravidla přitáhnou samy, ale sponzorování jako dlouhodobý proces vyžaduje od knihoven velkou dávku trpělivosti. Některé větší německé knihovny zřídily v rámci knihovny vysokoškolské pracovní místo pro účely „public relations“, propagace a sponzoringu. Tato investice se ukazuje jako pozitivní, toto místo si na sebe nejen vydělá, ale je navíc zdrojem dalších příjmů.

Insourcing

Insourcing vzniká tehdy, když knihovny za úplatu přebírají některé činnosti podniků. Řada německých firem tak zrušila svá rešeršní oddělení a tuto činnost přenesla na místní knihovnu [NEISSER, 2002]. Je to zajímavá oblast, která se může v budoucnu rozvíjet.

1.4 Německé knihovnické spolky

V německém knihovnictví existuje tradičně bohatý spolkový život, jehož průběh můžeme sledovat již od počátku našeho století. Knihovníci se sdružují do samostatných spolků, svazů, sdružení, pracovních společenství a dalších zájmových skupin, a to podle druhů knihoven, podle svého služebního zařazení v rámci dané systemizace a také nadoborově podle různých společných zájmů [FRANC, 1996]. Toto sdružování pak prolínají různé formy spolupráce v rámci jednotlivých spolkových zemí nebo větších či menších regionů.

Tento dosti nepřehledný stav je často kritizován samotnými knihovníky, kteří poukazují na jeho roztržitost, malou koordinovanost činností a z toho plynoucí oslabení při hájení profesionálních knihovnických zájmů, jak osob, tak institucí. Proto sílí tendence doporučující spojit jednotlivé spolky, svazy, atd. do jediného knihovnického svazu. Přes určité dílčí úspěchy však v roce 1995 tato tendence zatím ztroskotala.

Z nejdůležitějších spolků a svazů lze jmenovat následujících sedm:

1. Spolek německých knihovníků (Verein Deutscher Bibliothekare, VDB) sdružuje hlavně výše postavené zaměstnance vědeckých knihoven. Existuje již 94 let (jedná se o nejstarší německý knihovnický spolek) a pořádá roční sjezdy. Vydává časopis „Ročenka německých knihoven“ (Jahrbuch der deutschen Bibliotheken) [Jahrbuch, 1904] a také teoreticky a odborně zaměřený měsíčník.
2. Spolek veřejných knihoven (Verein der Bibliothekare an öffentlichen Bibliotheken, VBB) zastupuje 4 000 individuálních členů z veřejných knihoven. Koná roční sjezdy, také vydává ročenku a odborně zaměřený měsíčník, který bohatě reflektuje praxi veřejných knihoven. Ovšem snaha zařadit do časopisu více informací o vědeckých knihovnách ztroskotala. Pouze tento spolek má placenou sekretářku, ostatní spolky mají jen dobrovolné pracovníky. Roku 1997 se tento spolek sloučil se Spolkem knihovnických asistentů (viz níže) do Spolku knihovníků a asistentů (Verein der Bibliothekare und Assistenten, VBA). Vzniká tak jeden z nejsilnějších knihovnických svazů v Evropě [KURKA, 1999]. Dále uvažují o sloučení se spolkem VdDB.
3. Spolek diplomovaných knihovníků ve vědeckých knihovnách (Verein der Diplom-Bibliothekare an wissenschaftlichen Bibliotheken, VdDB) zastupuje nejvýše postavené pracovníky vědeckých knihoven. Sjezdy koná společně se spolkem VDB, se kterým úzce spolupracuje.
4. Spolek knihovnických asistentů (Bundesverein der Bibliotheksassistenten – innen an Bibliotheken, BBA) zastupuje středně kvalifikované knihovníky, kteří v Německu bývají nazýváni asistenty. Jak je uvedeno výše, spolek se roku 1997 sloučil se spolkem VBB.
5. Německý knihovnický svaz (Der Deutsche Bibliotheksverbund, DBV) sdružuje nadoborové knihovny, obce a země a další zřizovatele knihoven, kteří však jsou ve svazové práci zastupováni vedoucími jednotlivých knihoven. Tento svaz se člení nadregionálně do osmi odborných sekcí,

které usilují o vytvoření dalších devatenácti dílčích grémií. DBV koná roční sjezdy a je propojen s jinými knihovnickými grémií.

6. Svaz knihovníků Severního Porýní-Vestfálska (Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein–Westfalen, VdBNRW) je na jedné straně samostatným sdružením v jediné spolkové zemi, na straně druhé funguje jako zemská organizace DBV. Vydává svůj časopis.
7. Spolek speciálních knihoven (Arbeitsgemeinschaft der Spezialbibliotheken, ASpB) je smíšenou organizací, jejímiž členy mohou být jak speciální knihovny, tak jednotlivé osoby.

Od roku 1973 se knihovnické svazy a spolky scházely v pětiletých intervalech (a posléze i častěji) na Německých knihovních kongresech (Das Deutsches Bibliothekskongress). Nejdůležitější knihovnické spolky a svazy vytvořily také svoje zastřešující sdružení, Sdružení německých knihovnických spolků (Bundesvereinigung Deutscher Bibliotheksverbände, BDB), na jehož půdě se svazy pokoušejí o společné zastupování svých zájmů. Pokus o sloučení všech svazů do jediného se však zatím nezdařil. Většina uvedených spolků a svazů má navíc ještě svá zemská sdružení ve většině ze šestnácti spolkových zemí. Tato zemská sdružení se někdy dále dělí na menší regionální sdružení.

Zvláštním zařízením je Knihovnické středisko pro zahraničí (Bibliothekarische Auslandstelle), které má vazby na knihovnické spolky a svazy a organizuje kontakty se zahraničním knihovnictvím i s jednotlivými knihovnami.

1.5 Německá národní knihovna

Německá národní knihovna (Die Deutsche Nationalbibliothek, DNB) má funkci národní knihovny a národní bibliografické agentury pro Spolkovou republiku Německo. Je zodpovědná za fondy, zpracování a bibliografickou indexaci všech německých a německy psaných publikací vydaných od roku 1913. Úzce spolupracuje se všemi národními a mezinárodními knihovnickými institucemi a organizacemi. Kromě toho má také vedoucí roli ve vývoji a aplikaci běžných pravidel a standardů pro Německo.

Pro tuto práci je jistě důležité, že Německá národní knihovna zajišťuje bibliografickou registraci dizertací a od roku 1999 se zapojila do projektu německých univerzitních knihoven a dalších institucí „Dissertation Online“. Cílem projektu bylo archivovat a zpřístupňovat disertační práce ve virtuální digitální knihovně. Projekt byl úspěšně ukončen roku 2000, roku 2001 na něj navázal projekt „DissOnline.de“, již pod patronátem Německé národní knihovny. Situace ohledně disertací bude podrobně rozebrána později (viz podkapitola 2.4.4).

1.5.1 Historie Německé národní knihovny

Německá národní knihovna byla zřízena roku 1969 na základě Zákona o Německé knihovně [Německo, 1969], funkce národní knihovny plnila Německá knihovna ve Frankfurtu nad Mohanem (Die Deutsche Bibliothek Frankfurt am Main), založená roku 1947. Od roku 1970 se k ní připojil Německý hudební archiv v Berlíně (Deutsches Musikarchiv Berlin). Roku 1990 na základě „Smlouvy o sjednocení“ (Einigungsvertrag vom 23. September 1990) se k těmto dvěma institucím přidává ještě Německá knihovna v Lipsku (Die Deutsche Bücherei Leipzig), založená roku 1912. Smlouva byla podepsána 3. října a umožňovala výše zmíněným institucím spojit se a plnit funkci národní německé knihovny pod názvem Německá knihovna (Die Deutsche Bibliothek) [Deutsche Nationalbibliothek, 2006a]. Generálním ředitelem se stal profesor Klaus-Dieter Lehmann, který byl předtím ředitelem Německé knihovny ve Frankfurtu nad Mohanem. Jako jeho zástupci byli zvoleni Kurt Nowak ve Frankfurtu a Gottfried Rost v Lipsku.

3. ledna 1991 vychází první vydání sjednocené německé národní bibliografie. Rok 1992 se stal významným představením Knihovny Anny Frankové v Lipsku široké veřejnosti a jejím otevřením pro veřejnost. Tato knihovna je důležitým shromažďovatelem dokumentů o holokaustu. Knihovna v Lipsku změnila svého zástupce roku 1996, stal se jím Irmgard Spencker. V následujícím roce zažívá i knihovna ve Frankfurtu velkou změnu - stěhuje se do nové budovy. Nová knihovní budova je oficiálně uvedena do chodu 14. května. Roku 1998 se osamostatňuje Centrum uchovávání knih (Das Zentrum für Bücherhaltung) od Německé knihovny v Lipsku. Stává se samostatnou společností. Toto centrum vlastní (mimo jiné) rozsáhlé technické zařízení pro odkyselování papíru ve velkém a mechanickou

řezačku papíru, které byly uvedeny do provozu roku 1994 [Deutsche Nationalbibliothek, 2006a].

Roku 1999 dochází k několika personálním změnám na vedoucích místech. Velký úkol čekal knihovnu roku 2000. Od 1. června musela převzít práci některých částí Německého knihovnického institutu, který ukončil svou činnost. Konkrétně se jednalo o normativní práci ohledně katalogizačních údajů. Vzniká nové oddělení nazvané Úřad pro knihovní standardy, které je součástí Německé národní knihovny. Roku 2001 bylo v rámci knihovny zřízeno i koordinační centrum projektu DissOnline, který zpřístupňuje německé disertační práce v elektronické podobě. Německá národní bibliografie je od roku 2004 dostupná zdarma komukoli přes běžnou Internetovou síť.

K zásadním událostem dochází v roce 2006, kdy vejde v platnost nový zákon ohledně knihovny, Zákon o Německé národní knihovně [Německo, 2006]. O jeho novelizaci se jednalo již dva roky, zákon nabývá účinnosti 29. červnem 2006. Mezi nejdůležitější změny patří rozšíření povinného výtisku i na elektronické publikace, změny ve vedoucích orgánech knihovny a rozšíření názvu na Německou národní knihovnu [Deutsche Nationalbibliothek, 2006a].

1.5.2 Orgány Německé národní knihovny

Orgány Německé národní knihovny tvoří správní rada, generální ředitel a dozorčí rada.

Správní rada má výkonnou moc ve všech podstatných záležitostech Německé národní knihovny: průtok peněz, plánování, schvalování rozpočtu akcí, vydávání výroční zprávy a ročenky a nových příkazů a směrnic (poplatky, společná činnost, atd.). Předseda správní rady zastává nejvyšší výkonný úřad. Dále se správní rada skládá ze čtyř reprezentantů spolkové vlády (z nichž jsou dva vládní komisaři pro kulturu a mediální záležitosti), delegáta Německého výzkumného ústavu, tří členů Burzovního spolku německých knihkupců, jednoho člena Německého spolku nakladatelů hudby a Společnosti zvukových nahrávek (Bundesverband der Phonographischen Wirtschaft) a dvou reprezentantů městské správy Frankfurtu nad Mohanem a Lipska [Deutsche Nationalbibliothek, 2006d].

Generální ředitel plní úkol hlavního úředníka zodpovědného za aktuální operace Německé národní knihovny v souladu s rozhodnutími a směrnicemi ustanovenými správní radou a stanovami organizace.

Dozorčí rada Německé národní knihovny doporučuje a radí správní radě a generálnímu řediteli v rozhodnutích ohledně záležitostí knihovny. Skládá se z dvanácti expertů v oboru knihovní a informační vědy, nakladatelství a obchodu s knihami. Dozorčí rada Německého archivu hudby pak spolupracuje se správní radou a generálním ředitelem v záležitostech dotýkajících se speciálně Německého archivu hudby. Také se skládá z dvanácti expertů, odborníků z hudebních knihoven, hudebních vydavatelství, hudebních archivů a hudebního průmyslu.

1.5.3 Fondy Německé národní knihovny

Podle německého zákona [Německo, 2006] je primární povinností Německé národní knihovny shromažďovat, katalogizovat a bibliograficky zpracovat [Deutsche Nationalbibliothek, 2006c]:

- Všechny tištěné a elektronické publikace vydané v Německu od roku 1913, bez ohledu na formu publikace (právo povinného výtisku elektronických publikací je jí přiděleno zákonem z roku 2006 [Německo, 2006])
- Všechny německy psané publikace vydané v zahraničí od roku 1913
- Všechny překlady německy psaných publikací do jiných jazyků, vydané v zahraničí od roku 1913
- Všechny cizojazyčné publikace o Německu (germanika), vydané v zahraničí od roku 1913
- Tištěné publikace vydané a sepsané německy mluvícími emigranty z let 1933-1945

Na konci roku 2000 byl stav fondu Německé národní knihovny následující:

- Německá knihovna v Lipsku uchovává 9 860 496 knihovních jednotek (včetně speciálních materiálů jako patenty, vodotisky apod.), převážně

periodik, mikrofišů, elektronických publikací, dizertací, map, video záznamů, prvotisků, germanik, exilové literatury.

- Německá knihovna ve Frankfurtu nad Mohanem uchovává 8 105 121 knihovních jednotek, většinou stejné formy dokumentů, které skladuje Německá knihovna v Lipsku. Také zde najdeme fotografie, grafika a letáky.
- Německý hudební archiv v Berlíně obsahuje 729 332 knihovních jednotek zaznamenané hudby, převážně dlouhohrající desky, kompaktní disky - CD a tištěné hudebniny.

Uložení a využívání publikací je stanoveno řadou pravidel aplikovatelných ve všech lokalitách. Dokumenty jsou zpracovávány podle přesného systému úkolů, rozděleného mezi knihovnou v Lipsku a ve Frankfurtu. Tento koncept umožňuje každé lokalitě nabízet kompletní fondy a poskytovat optimální služby. Každá knihovna se však věnuje nějaké další aktivitě. Knihovna v Lipsku spravuje Německé muzeum knihy a písma (Das Deutsches Buch- und Schriftmuseum), Sbírkou exilové literatury z let 1933-1945 (Die Sammlung Exil-Literatur 1933-1945) a Knihovnu Anny Frankové (Anne-Frank-Shoah-Bibliothek). Knihovna ve Frankfurtu je zodpovědná za rozvoj informační a komunikační infrastruktury včetně rozvoje a managementu centrálních databází. Centrum ve Frankfurtu také zodpovídá za produkci, marketing a distribuci národních bibliografických služeb. Hudební archiv v Berlíně má na starosti zpracování veškeré tištěné a nahrané hudby.

1.5.4 Společnost pro knihu

Společnost pro knihu (Gesellschaft für das Buch) sestává z kruhu přátel a sponzorů, poskytujících podporu Německé národní knihovně při plnění jejích úkolů národní knihovny a národní bibliografické agentury Spolkové republiky Německo. Cílem společnosti je zvýšit povědomí veřejnosti o významu knihovny a pozvednout její mezinárodní roli jako národního centra knižní kultury. Snaží se také o zdůraznění mezinárodního charakteru knihy, důležitou roli, kterou hraje při kulturním a intelektuálním porozumění a v zachování tradic. Společnost propaguje knihu jako ideální informační médium a podporuje další rozvoj typografie, technických standardů a ekonomických aspektů knižní produkce.

1.5.5 Fond exilové literatury a Knihovna Anny Frankové

Fond exilové literatury patří ke specifickým fondům Německé národní knihovny. Shromažďuje a zpracovává tištěné i netištěné dokumenty německy mluvících emigrantů a vyhnanců během let 1933 až 1945.

Německá národní knihovna obsahuje dva exilové fondy: Fond exilové literatury 1933-1945 v lipské knihovně a Německý exilový archiv 1933-1945 frankfurtské knihovny. Oba tyto fondy obsahují tištěné práce psané nebo vydané v zahraničí německy mluvícími emigranty, také letáky, brožury a ostatní materiály produkované částečně i celkově německy mluvícími vyhnanci. Sbírka obsahuje také exilové časopisy a noviny z let 1933-1945, které se těší velkému zájmu zejména vědců různých disciplin. Všechny materiály exilových fondů je možné přečíst a prohlédnout v čítárnách. Vzhledem k zákonu o ochraně osobních údajů, materiály o ještě žijících osobách mohou být prohlíženy jen s jejich souhlasem.

Knihovna Anny Frankové (Anne-Frank-Shoah-Bibliothek; Shoah je hebrejské slovo pro katastrofu nebo vyhlazení) je mezinárodním výzkumným centrem dokumentace o holocaustu. Úkolem této knihovny je shromažďování a zpracování literatury celého světa související s pronásledováním Židů režimem Národního socialismu v Německu a její zpřístupnění čtenáři. Fond také obsahuje publikace o pronásledování ostatních menšin na základě jejich rasy, politického nebo náboženského vyznání. Knihovna chce sloužit jako „Knihovna živoucí paměti“ (Bibliothek wider das vergessen).

Knihovna Anny Frankové je v kontaktu s mnoha podobnými institucemi v zahraničí i v Německu, např. s Domem Anny Frankové v Amsterdamu. Návštěvníkům knihovny je k dispozici online katalog Institutu Leo Baecka v New Yorku. Celá knihovna nyní obsahuje 9 000 knih, periodik, audiovizuálních dokumentů, map a ostatních materiálů, zpřístupněných ve speciální čítárně.

2. Univerzitní knihovny v Německu

2.1 Poslání a organizace německých univerzitních knihoven

Posláním univerzitní knihovny je poskytovat studujícím i vyučujícím v nejjobsažnější možné formě aktuální přehled současného stavu poznání určité disciplíny a zároveň historický přehled vývoje této disciplíny [HÜTTE, 2006]. Tato definice je platná pro všechny univerzitní knihovny, nejen pro ty německé, německé univerzitní knihovnictví má však na druhou stranu mnoho specifik.

Jako v některých ostatních vyspělých zemích, kde se na financování univerzitních knihoven podílí kromě ústředního státního orgánu i regionální samosprávné orgány či obce, případně nadace firem nebo jednotlivců, jsou pak tyto knihovny přiměřeně orientované i na širší okruh veřejnosti [KRAMÁROVÁ, 1995]. Kromě pracovníků univerzity a studentů poskytují své služby i uživatelům z okruhu široké veřejnosti v akčním radiu působnosti knihovny. Vykonávají tedy i funkci veřejné vědecké knihovny. Univerzitní knihovny v Německu jsou v tomto směru nejvýraznějším příkladem, mnohé z nich vykonávají dokonce funkci státní, krajské nebo veřejné knihovny. Často je tato druhá funkce vyjádřena už v názvu knihovny, např. Státní a univerzitní knihovna ve Frankfurtu nad Mohanem (Staats- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main). Univerzitní knihovna v Kielu (Universitätsbibliothek Kiel) vykonává dokonce funkci národní knihovny pro spolkovou zemi Šlesvicko-Holštýnsko. Specifickým problémem německých univerzitních knihoven jsou studenti okolních gymnázií. Protože školní knihovny často nestačí vyhovět všem požadavkům studentů, obracejí se tito na knihovny univerzitní. Podle evidence Univerzitní knihovny v Řeznu až 42 % externích uživatelů jsou studenti gymnázií [KRAMÁROVÁ, 1995].

Ve Spolkové republice Německo je značný rozdíl v organizační struktuře mezi knihovnami na starých a nových univerzitách. Pro univerzitní knihovny starých univerzit je příznačná decentralizace. Vedle sebe existovaly samostatně jedna ústřední knihovna (vlastní univerzitní knihovna) a celá řada odborných ústavních (katederních) knihoven [ULBRECHT, 2006a]. Knihovní fondy ústřední knihovny byly umístěny v uzavřeném skladu a knihy ústavních knihoven byly většinou

vystaveny ve volném výběru. Univerzitní knihovny fungovaly především jako výpůjční knihovny, ústavní byly určeny spíše k prezenčním výpůjčkám. Důležitým aspektem byla nezávislost těchto knihoven na knihovně ústřední. Jako extrémní příklad decentralizované univerzitní knihovny lze uvést knihovnu v Mnichově, která měla 212 nezávislých specializovaných knihoven. Příčinou takového stavu byl často růst kapacity univerzity a tím i její knihovny, kterou už bylo nemožné umístit v původní budově [KRAMÁROVÁ, 1995].

Od poloviny 60. let při zakládání nových univerzit ve Spolkové republice Německo vznikl nový sjednocující typ organizace knihoven. Univerzitní knihovna disponuje všemi fondy univerzity a dělí se na knihovnu ústřední a další odborné dílčí knihovny (Bereichsbibliothek, Fachbibliothek), které v podstatě patří jednotlivým katedrám a ústavům [ULBRECHT, 2006a]. Podobně bylo reorganizováno knihovnictví v Německé demokratické republice v roce 1969. Nové univerzitní budovy se už snaží v Německu budovat tak, aby měly prostorově i organizačně jednotnou integrovanou knihovnu, která dostává paušálně všechny finanční prostředky a dále je přerozděluje. Stupeň integrace je přitom rozdílný. Například čtyři univerzity v Severním Porýní-Vestfálsku přišly s úplně novým řešením (konkrétně se jedná o univerzity v Duisburgu, Paderbornu, Siegenu a Wuppertalu). Zřídily společnou knihovní centrálu jako depozitní knihovnu pro literaturu s multidisciplinární tematikou a pro málo využívanou část svých fondů. Kromě této společné knihovny existuje na každé z univerzit ještě 4–6 monotematicky profilovaných knihoven, působících nezávisle na sobě.

2.2 Financování německých univerzitních knihoven

Protože univerzitní knihovny v Německu často vykonávají i funkci knihovny veřejné, jsou financovány z prostředků spolkových zemí (nejčastější případ) nebo měst. Finanční podmínky jsou tak v různých regionech a zemích velmi odlišné. Zpravidla se jedná o velké knihovny, např. Univerzitní knihovna v Mnichově (Universitätsbibliothek München) má ve svém fondu 5 milionů svazků.

Ve Spolkové republice Německo byl uveden do praxe nový systém hospodaření univerzit, který se zřejmě uplatní i v hospodaření univerzitních knihoven. Nový systém poskytuje univerzitám jako neziskovým organizacím větší

pravomoci při disponování finančními prostředky rozpočtu, poskytuje jim jakousi „finanční autonomii“ [KRAMÁROVÁ, 1995]. Podstata systému spočívá v tom, že nevyčerpaný zůstatek rozpočtu ke konci roku nepropadá, ale přenáší se do roku nového. Také povoluje přesouvat finanční prostředky mezi jednotlivými rozpočtovými položkami. Významná je i skutečnost, že příjmy vyprodukované univerzitou se mohou použít na krytí vlastních potřeb.

Palčivým problémem dosavadního průběhu integračního procesu (proces sjednocování NDR a SRN) je nerovnocennost mzdové úrovně východu a západu. Je to zvláště tíživé, když např. v případě Berlína lidé ve stejné instituci dostávají rozdílný plat podle toho, kde je jejich pracoviště [BÜNZEL, 2003].

2.2.1 Rozpočet

Rekordní počet studentů zapsaných v roce 1994 na německé univerzity, počet stoupající každým dalším rokem (z 800 000 v roce 1970 na 1,8 milionů v polovině let devadesátých) [BÜNZEL, 2003], postavil univerzitní knihovny této země před závažný problém - jak uspokojit potřeby více uživatelů, když rozpočet akvizice (nákup knih a předplatné časopisů) stagnuje, v horších případech se snižuje. Částka, potřebná na jednoho studenta, zatím klesla o 20 %. Klesl též počet pracovníků knihoven. Vládní orgány zodpovědné za vyšší vzdělání na stupni státním či regionálním nechtějí nebo nemohou zajistit odpovídající finanční podmínky.

Univerzitní knihovny bývalé Německé demokratické republiky jsou nadále zapojeny v projektu finanční podpory těmto zemím a některé z nich zažívají paradoxně dokonce lepší situaci, než některé podobné instituce zřízené na západě. To, jaké finanční prostředky budou mít německé univerzity a potažmo i knihovny k dispozici, do značné míry závisí na sociálních a ekonomických podmínkách jednotlivých federálních zemích. Ekonomická recese, zahájená roku 1993, zvýšila nezaměstnanost a donutila změnit finanční rozpočty zemí, které musely najednou obětovat velké sumy na sociální pomoc.

Na západě jen pět spolkových zemí z deseti (Bavorsko, Severní Porýní-Vestfálsko, Bádensko-Württenbersko, Sársko, Porýní) bylo schopno zareagovat na požadavek univerzitních knihoven a zvýšit akviziční rozpočet; ostatních pět zemí

muselo rozpočet zkrátit. V Brémách, zemí nejvíce postiženou recesí, musel být rozpočet akvizic snížen o 17,3 % [GABEL, 1996].

Roku 1994 bylo zakoupeno univerzitními knihovnami 3,1 milionů monografií a 300 000 skript [GABEL, 1996]. Celková suma, vydaná na nákup monografií a periodik, byla 217 milionů marek. Tato peněžní částka, ačkoli by se mohla zdát srovnatelná se zprávami ostatních evropských zemí, je nicméně posuzována jako nedostatečná z hlediska toho, jakou roli hrají univerzitní knihovny v německém vyšším vzdělávání. Nedávné studie dokazují, že v budoucnu nebude možno s takovým rozpočtem dosáhnout nákupu kvalitních zahraničních publikací. Srovnáme-li tyto údaje s počty přihlášek podaných na německé univerzity, vyplývá z nich, že některé instituce nebudou schopny uspokojit informační požadavky ani studentů, ani svých vyučujících. Rozpočet knihoven byl již revidován během posledních deseti let a u mnohých institucí se ještě nevyplnily mezery v akvizici z 80. let.

Vydavatelská produkce zvětšuje svůj objem stejně jako rostou i ceny knih. Knihovny nebudou mít dost prostředků nakoupit stejné množství knih, a tento problém bude nejspíše řešen zrušením předplatného některých časopisů. V posledních pěti letech už k se k tomuto kroku uchýlilo mnoho knihoven. Bohužel dalo by se říci, že takto ušetřené finance budou zčásti vydány na zbývající předplacené časopisy, u kterých došlo ke zvýšení cen.

Nejvíce se krácení akvizičních rozpočtů dotklo těchto univerzitních knihoven: v Berlíně, Chemnitz, Hildesheimu a Osnabrücku. Všechny knihovny univerzit nicméně zaznamenaly průměrné lehké zvýšení akvizičních rozpočtů (o 1,3 %) v roce 1994.

Na tomto místě je ještě potřeba zmínit Německou společnost pro výzkum (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG), významného finančního sponzora univerzitních knihoven. DFG je centrální veřejná organizace podporující výzkum v Německu, která slouží všem vědeckým oborům. Podporuje výzkumné projekty řešené jak v univerzitních, tak i mimouniverzitních výzkumných institucích, spolupráci mezi vědci, propojení mezi výzkumnou a průmyslovou sférou a styky

s partnerskými vědeckými institucemi v zahraničí. Věnuje také pozornost výchově a podpoře mladých vědců [DFG, 2006].

2.3 Knihovní fondy univerzitních knihoven

Podle posledních statistik se může 81 univerzitních knihoven pyšnit vlastnictvím sto šestnácti milionů svazků monografií. Tyto fondy pokrývají všechny obory přírodovědné, společenskovední i technické. Některé knihovny byly zařazeny do projektu Německé společnosti pro výzkum, jejíž podpora není zanedbatelná. Od začátku 50. let DFG podpořila nákup zahraničních publikací (monografií a periodik), které byly shledány nepostradatelnými při vzdělávání. V současnosti umožňuje podpora DFG nakoupit každý rok 50 000 periodik a 100 000 monografií. Od svého založení již projekt umožnil nákup několika milionů svazků do knihovních fondů. Díky této každoroční finanční podpoře hrají univerzitní knihovny důležitou roli při zprostředkovávání zahraniční literatury.

Aby uspokojily rostoucí poptávku studentů prvních ročníků, začaly knihovny více vybavovat fondy knihami referenčními (slovníky, encyklopedie, manuály, normy apod.). Univerzitní knihovny v Heidelbergu a Tübingen dokonce těchto publikací uchovávají přes 100 000 svazků. Některé země odpověděly na zvýšenou poptávku po tomto typu publikací uvolněním odpovídajících finančních částek. V současnosti se počet příruček ve fondech univerzitních knihoven blíží 2,6 milionů svazků.

2.4 Činnost univerzitních knihoven

2.4.1 Katalogizace

Německo patří mezi země s dlouhou tradicí v oblasti souborných katalogů, která byla zahájena již ve druhé polovině 19. století (např. souborný katalog prvotisků Gesamtkatalog der Wiegendrucke) [BULÍNOVÁ, 2004]. I dnes v Německu existuje mnoho souborných katalogů – reálných (např. Souborný katalog seriálových publikací – Zeitschriftendatenbank, bude dále podrobněji popsán, viz podkapitola 4.3.2), virtuálních (např. Virtuální katalog Karlsruhe – Karlsruhe Virtuellen Katalog) a souborných katalogů německých knihovních sítí.

V Německu pracuje v současné době šest kooperativních knihovních systémů německých knihovních sítí, které slouží zejména kooperativní katalogizaci, koordinaci MVS a spolupráci na národní i mezinárodní úrovni [BULÍNOVÁ, 2004]. Vstup do katalogů je vždy bezplatný. Pro tuto diplomovou práci je činnost souborných katalogů důležitá v tom smyslu, že se na ní velkou měrou podílí univerzitní a vysokoškolské knihovny. Vezmeme-li například členy knihovnické sítě KOBV, působící v Berlíně a Braniborsku, akademické knihovny tvoří třetinu její členské základny. Nejedná se však pouze o členství, univerzitní knihovny mají velké zásluhy na celkovém úspěšném fungování souborných katalogů a jsou jejich největšími přispěvateli.

Souborné katalogy německých knihovních sítí

- Souborný katalog Knihovního centra vysokých škol spolkové země Severní Porýní-Vestfálsko HBZ (Hochschulbibliothekszentrum Nordrhein-Westfalen) obsahuje více než 12 milionů záznamů knih, speciálních dokumentů a seriálů. Obsahuje také bibliografii Severního Porýní-Vestfálska. Katalog má více než 1 200 účastníků, kterým slouží jako nástroj kooperativní katalogizace.
- Souborný katalog Knihovní sítě jihozápadního Německa SWB (Katalog des Südwestdeutschen Bibliotheksverbundes) obsahuje zhruba 10 milionů bibliografických záznamů monografií a speciálních dokumentů. Do souborného katalogu přispívá přes 1 000 převážně akademických knihoven z oblasti Bádenska-Württenberska a Saska. Pro přebírání záznamů nabízí katalog možnost vstupu do externích zdrojů, např. Německé národní knihovny.
- Souborný katalog Bavorské knihovní sítě BVB (Bibliotheksverbund Bayern) obsahuje 8 milionů bibliografických záznamů monografií a speciálních dokumentů. Do katalogu přispívá více než 100 účastníků z řad univerzitních, vysokoškolských, státních a jiných knihoven.

- Souborný katalog Hessenského knihovně-informačního systému HeBIS (Hessisches Bibliotheks-Informationssystem) obsahuje více než 17 milionů bibliografických záznamů knih, časopisů, elektronických zdrojů, kartografických dokumentů, mikrofilmů a hudebnin. Ne všechny tyto záznamy pochází od knihoven přispívajících do systému (celkem 635 knihoven), některé pochází z externích zdrojů.
- Souborný katalog GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog) je provozován sítí Knihovnického sdružení GBV (Gemeinsame Bibliotheksverbund). Katalog obsahuje více než 22 milionů bibliografických záznamů knih, konferenčních materiálů, periodik, disertačních prací, mikrofilmů, elektronických zdrojů z více než 450 knihoven. Jedná se o síť akademických, veřejných a odborných knihoven ze spolkových zemí Brémy, Hamburg, Meklenbursko-Přední Pomořansko, Dolní Sasko, Sasko-Anhaltsko, Šlesvicko-Holštýnsko a Durynsko.
- Knihovní sdružení v Berlíně a Braniborsku KOBV (Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg) provozuje internetový portál, který umožňuje přístup do katalogů a služeb účastnických knihoven. V rámci tohoto portálu je možný vstup do Souborného katalogu KOBV, který obsahuje přibližně 6,6 milionů záznamů a přispívá do něj 10 knihoven.

Aby se zmenšily rozdíly v katalogizování univerzitních knihoven, DFG financovala několik projektů normalizace pro soubory jmenných autorit (Personennamendatei), soubory korporací (Körperschaftsdatei) a soubory předmětových hesel (Schlagwortnormdatei). DFG také roku 1988 financovala 11 projektů retrokonverze (převedení záznamů do strojem čitelné podoby) katalogů univerzitních knihoven [GABEL, 1996]. Univerzitní knihovny se účastní retrokonverze Německé národní bibliografie, také překvapují svými projekty souborné katalogizace fondů prvotisků a rukopisů.

2.4.2 Výpůjční služby a MVS

Bohatost fondů univerzitních knihoven podněcuje většinu čtenářů k mnohým výpůjčkám, například roku 1994 bylo vypůjčeno 42 milionů dokumentů [GABEL, 1996]. Tento počet se však netýká statistik příliš malých nebo samostatných knihoven univerzit, které byly vybudovány před 60 lety a některých míst ve východním Německu. Na tradiční německé univerzitě se většinou nachází, kromě centrální univerzitní knihovny, několik oborově specializovaných knihoven, administrativně nezávislých. Tyto knihovny nemusí poskytovat přesné statistiky svých výpůjček, což znemožňuje srovnání stavu jejich výpůjček s knihovnami „oficiálními“.

Rozvoj nových elektronických technologií v dokumentaci ještě prohloubil rozdíl mezi rychlým přístupem k informaci a zdlouhavostí klasických metod dodávání dokumentů. Každoroční přísun publikací je tak veliký, že by se dalo říci, že žádná knihovna nemůže nadále odpovídat na všechny požadavky svých čtenářů. Během deseti let meziknihovní výpůjčky vzrostly o 70 % (1982 - 1 800 000, 1987 - 2 500 000, 1992 - 3 100 000).

Tradičně to jsou v Německu univerzitní knihovny, které zprostředkovávají většinu MVS. Toto je potřeba si uvědomit ve srovnání s neustále se krátícími akvizičními rozpočty, nedostatkem personálu, zvýšením vydavatelské produkce i cen knih. Odborníci z knihoven reagovali na tuto situaci řadou nových služeb, většina institucí si osvojila práci s faxem a Internetem. MVS se na většině univerzit mění z tradiční tištěné objednávky na elektronickou.

V Německu vznikly dva systémy doručování dokumentů elektronickou formou: JASON (Journal Articles Sent On Demand) a SUBITO (z italštiny, „rychle“). Oba pochází z 90. let. Některé univerzitní knihovny, které používají nizozemský automatizovaný knihovní systém OCLC PICA, se zapojily do rovněž nizozemského projektu doručování dokumentů RAPDOC, který však neměl výrazný úspěch.

Systém JASON umožňuje elektronické objednávání a dodávání plných textů časopiseckých článků z fondů německých akademických knihoven, a to většinou do

48 hodin [NOVÁKOVÁ, 1998]. Systém byl vyvinut Univerzitní knihovnou v Bielefeldu pro knihovní síť severního Porýní-Vestfálska, velmi rychle se rozšířil a stal se základem pro vybudování celoněmecké služby SUBITO.

První verze SUBITA byla spuštěna v roce 1996. V současné době je jedním z nejperspektivnějších systémů dodavatelských služeb v Německu. Nabízí služby spolupracujících německých knihoven, umožňuje rychlý přístup k informacím o fondech těchto knihoven, objednání a dodávání xerokopií a digitálních kopií.

2.4.3 Uchovávání fondu

Od konce 80. let se začali němečtí knihovníci znepokojovat stavem velké části publikací uchovávaných ve skladech. Pracovní skupina ustanovená roku 1989 publikovala první zprávu na toto téma roku 1992. Zpráva uváděla, že dokumenty z 19. a začátku 20. století, které vlastní mnoho knihoven, jsou nejvíce postiženy poškozením papíru. Toto oznámení alarmovalo odbornou veřejnost a Shromáždění ministrů vyššího vzdělávání a výzkumu na úrovni jednotlivých zemí (Das Kultursministerkonferenz, KMK) přijalo roku 1993 program na ochranu fondů [GABEL, 1996]. Tento projekt umožnil převést na mikrofiše většinu ohrožených textů. KMK dále doporučila plán, podle kterého by se mělo vždy 1 % z celkového akvizičního rozpočtu věnovat na zabezpečení a uchování fondů.

Od roku 1995, některé země schválily tento program a povolily univerzitním knihovnám finanční fondy za účelem uchování určitého počtu ohrožených dokumentů. Knihovny, kterých se to týkalo, rozšířily spolupráci i na mezinárodní úroveň - všechny svoje tituly na mikrofiších poskytly do hromadné banky EROMM (European Register of Mikrofilm Masters).

2.4.4 Elektronické publikování dizertací

V 90. letech 20. století začaly německé univerzity přemýšlet nad možnostmi elektronického zpřístupňování disertací. Bibliografickou registraci disertací úspěšně zajišťuje Německá národní knihovna, ale všichni doktorandi v SRN mají povinnost svou práci publikovat, což je finančně dosti náročné a práce většinou stejně není dobře dostupná. Některé univerzity se tedy zapojily do projektu NDLTD a jiné začaly v rámci svých internetových stránek publikovat úplné texty disertačních prací na Internetu.

První významný projekt pak vzniká roku 1998 na Humboldtově univerzitě v Berlíně (Humboldt Universität zu Berlin) a je sponzorován DFG. První etapa projektu, který získal název „Dissertationen Online“, probíhala od jara 1998 do března 1999 [BRATKOVÁ, 2003], druhá pak od roku 1999 do roku 2000. Cílem projektu bylo archivovat a zpřístupňovat disertační práce ve virtuální digitální knihovně na národní úrovni. Pro doktorandy byl připravena mnohá školení, aby využili možnost publikovat své práce elektronickou formou.

Projekt byl úspěšně ukončen roku 2000, roku 2001 na něj navázal projekt „DissOnline.de“ a výzkum v této oblasti nadále pokračuje. Projekt „DissOnline.de“ již probíhá pod patronátem Německé národní knihovny ve spolupráci s univerzitními knihovnami. Německá národní knihovna proto zřídila Koordinační centrum projektu DissOnline (Koordinierungsstelle DissOnline), které koordinuje činnost a dohlíží na zúčastněné instituce [Deutsche Nationalbibliothek, 2006b]. S podporou DFG se v letech 2005 – 2007 vyvíjí projekt „DissOnline – Tutor“, který by měl ulehčit autorům publikování prací, a v letech 2005 – 2008 projekt „DissOnline Portal“, jehož cílem je zlepšení možností vyhledávání v disertacích.

3. Obecná charakteristika digitálních knihoven

3.1 Vznik a rozvoj digitálních knihoven

Vize digitálních knihoven provází v různých podobách větší část historie výpočetní techniky [BARTOŠEK, 2004]. Podstatný pokrok v této oblasti nastal v 90. letech minulého století, kdy rozvoj komunikačních a informačních technologií umožnil začít v praxi realizovat představy teoretiků a budovat první digitální knihovny. Za průkopníky tohoto oboru jsou považováni Vannevar Bush a J.C.R. Licklider.

Vannevar Bush byl profesorem Technologického institutu v Massachusetts (Massachusetts Institute for Technology) a ředitelem Národního úřadu pro vědecký výzkum a vývoj USA. Již ve svém článku „Jak lze myslet“ [BUSH, 1945] z roku 1945 se zabýval problémem efektivnějšího automatizovaného zpracování odborných informací. V tomto článku také analyzoval potenciální možnosti, které pro získávání, ukládání a vyhledání informací nabízely soudobé (analogové) technologie. Nastínil vizi systému MEMEX, využívajícího fotografické postupy a kompresi dat pomocí mikrofilmů.

J.C.R. Licklider studoval v 60. letech 20. století v Massachusettském technologickém institutu možnosti transformace knihoven s použitím digitálních počítačů. V roce 1965 publikoval knihu „Knihovny budoucnosti“ [LICKLIDER, 1965], ve které se zaměřil na realizaci skutečně použitelné digitální knihovny. Nastínil také vizi digitální knihovny po 30ti letech, a mnohé z jeho předpovědí se vyplnily.

V 60. letech se také objevují první významné praktické výsledky v nasazení výpočetní techniky pro zpracování informací v knihovnách, mezi které patřil zejména vývoj formátu MARC (Machine Readable Cataloguing) v americké Kongresové knihovně (Library of Congress) [BARTOŠEK, 2004], využití tohoto formátu pro sdílenou katalogizaci knihoven v systému OCLC (Ohio Computer Library Center) a rozvoj online knihovních katalogů OPAC (Online Public Access Catalogue).

Největší pokrok v oblasti digitálních knihoven nastává v počátku devadesátých let spolu s rozšiřováním používání Internetu, kdy digitální knihovny začaly být zpřístupňovány ve větším množství na dálku. V oblasti budování digitálních knihoven zaznamenává největší úspěchy USA, odkud se zavedené modely a technologie šíří do dalších zemí. V současné době probíhá množství projektů zaměřených jak na výzkum a vývoj digitálních knihoven (např. Digital Library Initiative Phase 2), tak na praktickou oblast digitalizace dokumentů a budování konkrétních digitálních knihoven (např. eLIB- Electronic Library Programme) [BARTOŠEK, 2004].

3.2 Definice digitální knihovny a typy objektů, které obsahuje

V současné době existuje mnoho definic digitální knihovny, nejčastěji se citují tyto dvě:

- Digitální knihovna je spravovaná sbírka informací spolu s odpovídajícími službami, přičemž informace jsou uloženy v digitální podobě a jsou dostupné prostřednictvím sítě [ARMS, 2000].
- Digitální knihovny jsou organizace, které poskytují zdroje (včetně specializovaného personálu) umožňující provádět výběr, strukturování a zpřístupnění sbírek digitálních prací, tyto práce dále distribuovat, udržet jejich integritu a dlouhodobě uchovávat - a to vše s ohledem na snadné a ekonomické využití určitou komunitou nebo množinou komunit uživatelů [WATERS, 1998].

První, spíše obecná definice, pochází z počítačového prostředí. Zásadní význam má to, že sbírka je nějakým způsobem spravována, řízena. Elektronická data, pokud nejsou nějakým způsobem systematicky zpracována, nejsou ještě digitální knihovnou. Druhá definice pochází z knihovnického prostředí a naznačuje, že digitální knihovna je v tomto chápání především knihovnou. Vychází z tradičních knihovnických funkcí, jako je výběr, uchování a zpřístupnění materiálu. Také zdůrazňuje, že digitální knihovny jsou vždy budovány tak, aby sloužily nějaké konkrétní komunitě uživatelů [BARTOŠEK, 2004].

Digitální knihovny v současné době zpřístupňují všechny typy digitálních objektů. Může jít o digitální objekty textové, obrazové, zvukové, video, software i trojrozměrné. Digitální objekty je také možno rozlišovat z hlediska původu - ty, které byly vytvořeny primárně v digitální formě (např. elektronické časopisy a knihy, báze dat), a ty, které byly dodatečně digitalizovány (např. rukopisy, staré tisky, fotografie) [TKAČÍKOVÁ, 1999].

3.3 Hlavní rozdíly mezi knihovnou tradiční a digitální

Digitální knihovna je informační služba, která nabízí přístup k informačním zdrojům dostupným v počítačově zpracovatelné podobě (digitální a digitalizované materiály) a jejíž funkce jako akvizice, zpracování, uchovávání a ochrana dokumentů, jejich vyhledání i další služby jsou plně automatizovány [TKAČÍKOVÁ, 1999]. Zpravidla jsou zpřístupněny prostřednictvím sítě. Mezi největší výhody digitálních knihoven proto patří vzdálený a nepřetržitý přístup k informacím (24 hodin denně, 7 dní v týdnu), efektivnější metody vyhledávání, možnost zpřístupnění jednoho dokumentu více uživatelům najednou, dokonalejší ochrana fondu proti ztrátě a poškození a možnost sdílení informací mezi různými knihovnami.

Na druhé straně, vybudování digitální knihovny i její provoz přináší řadu finančních nákladů na technické prostředky, digitalizaci dokumentů, vytvoření metadat a vyhledávacích nástrojů a na vyřešení otázek spojených s dlouhodobou archivací digitálních dokumentů a zajištěním podmínek pro jejich zpřístupnění v odlišném technickém a technologickém prostředí [TKAČÍKOVÁ, 1999].

4. Digitální knihovny vybraných německých univerzitních knihoven

4.1 Digitální knihovny německých univerzitních knihoven a perspektiva jejich rozvoje

Fenomén digitálních knihoven se v německých univerzitních knihovnách rychle ujímá (pokud například srovnáme situaci s Českou republikou). Naprostá většina univerzitních knihoven má na svých internetových stránkách alespoň odkaz na elektronické časopisy a server na ukládání a vyhledávání vysokoškolských prací, stává se však prestižní záležitostí, aby byla součástí prezentace i digitální knihovna, kde by byly integrovány všechny digitální i digitalizované dokumenty. Samostatnou digitální knihovnou v rámci univerzity již disponuje nadpoloviční většina všech knihoven v Německu. Pod odkazem digitální knihovna se většinou skrývají tyto části :

- Elektronické disertace
- Databáze
- Elektronické knihy (E-knihy)
- Elektronické časopisy
- Digitalizované úplné texty
- Popř. další multimédia, e-learningové kurzy apod.

Pro každý z těchto oddílů je nabízen zvláštní systém (např. jiný pro časopisy, jiný pro disertace), systémy se mezi sebou v mnohém liší. V žádné digitální knihovně se prozatím nejedná o ucelený soubor digitálních informací, ale spíše o syntézu různých systémů. Trendem budoucnosti je však větší sjednocování a jednotný vzhled digitálních knihoven.

Typickou digitální knihovnou disponuje například Univerzitní knihovna v Tübingen (viz obr.). Na hlavní webové stránce knihovny se nachází přímý odkaz

na Digitální knihovnu. Zde je potom nabídnut odkaz na databáze a elektronické knihy, elektronické časopisy, možnost elektronicky publikovat vysokoškolské a další práce a vyhledávat v nich a učební materiály. Pro knihovnu je pak specifickým odkaz na univerzitní rozhlas, který je možné poslouchat přes Internet.

Obr. 1 : Hlavní WWW stránka Digitální knihovny Univerzity knihovny v Tübingen

Další rozvoj digitálních knihoven univerzitních knihoven je v současné době diskutován. Mezi nejčastější předpoklady patří, že dojde k odbourání tištěných časopisů a tudíž vzrůstu role systémů spravujících elektronické časopisy (EZB, ZDB) a nárůstu zájmu o multimediální formy výuky a technologie, které ji umožňují. Důležitá je otázka dlouhodobé archivace a permanentního přístupu k informacím. Také otázka neustálého nárůstu počtu vědeckých informací by měla být částečně vyřešena digitalizací relevantních dokumentů. Například v Dolnosaské státní a vědecké knihovně v Göttingen existuje úzká spolupráce s Digitalizačním centrem v Göttingen [SCHUMANN, 2004]. Všechny tyto předpoklady s sebou přináší i další rozvoj digitálních knihoven, které se ve vysokém a univerzitním školství stanou pro knihovny nepostradatelnými.

4.1.1 Jednotlivé části digitálních knihoven

Publikování elektronických disertací a dokumentačním serverům univerzitních knihoven bude věnována další podkapitola (viz podkapitola 4.2).

Databáze komerční i bezplatné nabízí takřka každá univerzitní knihovna. Mezi nejčastěji využívané patří zejména Web of Science, Elsevier či EBSCO. Systém, který mnoho univerzitních knihoven používá pro správu databází, vyvinula knihovna v Řeznu pod jménem DBIS (systém bude dále popsán, viz podkapitola 4.3.1). Často je spolu s databázemi nabízena i služba dodávání dokumentů, většinou se jedná o služby JASON, JADE nebo SUBITO.

Elektronické knihy nabízí digitální knihovny od různých, většinou komerčních nakladatelů. Nejčastěji se jedná o e-knihy od nakladatele Safari e-books, Springer či Scopus.

Elektronické časopisy jsou silnou stránkou téměř všech digitálních knihoven univerzitních německých knihoven. Nabízí je skoro všechny knihovny. Jedná se o komerční služby (JSTOR, Springer), zejména však o služby Elektronické knihovny časopisů (EZB), Souborného katalogu seriálových publikací (ZDB) a Digitálních časopisů (DigiZeitschriften). Všechny tyto systémy budou dále popsány (viz podkapitola 4.3.2). Univerzitní knihovny se dále účastní různých projektů zpřístupňování úplných textů elektronických časopisů. Jmenujme z nich alespoň projekt MUSE, který vznikl roku 1993 a zpřístupňuje zúčastněným knihovnám bezplatně zhruba 300 titulů vědeckých časopisů od 60 nakladatelů [Project MUSE, 2006].

Digitalizované dokumenty jsou častou nabídkou digitálních knihoven. Většinou se jedná o staré a historicky cenné dokumenty, které byly digitalizovány a jsou volně k dispozici na samostatném serveru (mimo jiné můžeme např. uvést databázi HeidICON starých obrazů Univerzitní knihovny v Heidelbergu či databázi starých map Státní a univerzitní knihovny v Brémách). Velmi dobré výsledky má v tomto směru Digitalizační centrum v Göttingen, které se podílelo na více než 50 projektech digitalizace sbírek univerzitních knihoven [Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, 2005b].

4.2 Přístupy k elektronickému publikování disertací

Systemy elektronického publikování a zpřístupňování disertačních a jiných vědeckých prací nabízí takřka všechny univerzitní knihovny, je to považováno za samozřejmou součást činnosti univerzitní knihovny. Vždy se jedná o ucelený systém, jehož součástí je vždy přinejmenším možnost zveřejnit svou práci a vyhledávat již uložené dokumenty, často je nabízena možnost vidět deset posledních uložených prací. Možnost bezplatně publikovat se týká pouze pracovníků a studentů dané univerzity, což je většinou ošetřeno přístupovými hesly. Univerzitní knihovny se snaží, aby systémy pro zveřejňování nebyly pouhým archivem disertačních a habilitačních prací, ale i mnoha jiných dokumentů – také semestrálních a magisterských prací, vědeckých zpráv, pojednání, statí, článků, preprintů a výročních zpráv.

Dokumentační servery, které knihovny používají k účelům elektronického publikování a archivování, jsou odlišné takřka u každé knihovny. Knihovny buď využívají vlastní, samostatně navržený systém, nebo se přikloní k již hotovému systému OPUS, který byl k těmto účelům zhotoven Univerzitou ve Stuttgartu a je nabízen vysokoškolským a univerzitním knihovnám zdarma (systém OPUS bude dále popsán). Dochází také ke sdružování v rámci univerzit i celonárodně – příkladem je Durynská digitální knihovna, společná databáze vysokoškolských prací spolkové země Svobodný stát Durynsko.

V závěru této podkapitoly je stručně shrnuta činnost Německé iniciativy pro síťové informace (DINI), která uděluje certifikát DINI vysokým školám a univerzitám, jejichž dokumentační servery splňují všech sedm nezbytných kritérií.

Durynská Digitální knihovna (Digitale Bibliothek Thüringen, DBT)

Durynská digitální knihovna (dále jako DBT) je společný projekt vysokých a univerzitních škol spolkové země Svobodný stát Durynsko (Freistaat Thüringen), který vznikl roku 2000. DBT je databází zejména disertačních a jiných vysokoškolských prací, publikovaných v Durynsku, ale i dalších vědeckých prací a publikovaných materiálů. Systém přebírá dokumenty od jednotlivých univerzit a vysokých škol, ale nabízí uživatelům i možnost publikovat zde své práce samostatně (po kontaktování pověřeného pracovníka). Systém tedy funguje jako

jakási souborná databáze úplných textů vysokoškolských a vědeckých prací z celé spolkové země Durynsko s možností vyhledávání. Všechny materiály jsou uloženy přímo na serveru DBT, a vysokoškolské práce jsou samozřejmě uloženy i na domovských univerzitách, např. Technická univerzita v Ilmenau provozuje dokumentační server pro zveřejňování vysokoškolských prací ilmedia apod. Projektu se zúčastní všechny durynské vysokoškolské knihovny, provozovateli systému však jsou pouze Univerzita Fridricha Schillera v Jeně, Univerzita v Erfurtu a Technická univerzita v Ilmenau [Digitale Bibliothek Thüringen, 2006]. Cílem projektu je další rozšiřování – DBT by měla být partnerem nejen knihovnám, ale i dalším institucím (např. muzeím, archivům aj.).

V systému DBT jsou uloženy vysokoškolské práce (disertační, habilitační), výzkumné zprávy, skripta k přednáškám, audio a video dokumenty v různých formátech a jiné monografie. Systém nabízí dvě možnosti hledání – vyhledávání podle různých kritérií a prohlížení daných kategorií (In Kategorie blättern). Možností prohledávání DBT je opravdu mnoho (zmiňme alespoň vyhledávání v disertacích, ve videích, rozšířené vyhledávání, hledání podle osob či vysokých škol, prohlížení rejstříků aj.).

The screenshot shows the search interface of the Digitale Bibliothek Thüringen (DBT). The page title is 'Home \ Suche \ in allen Beständen'. The search form is titled 'Globale Suche' and includes the following fields and options:

- Suche in der DBT:**
 - Medientyp: ((bitte wählen) [dropdown])
 - Dokumententyp: ((bitte wählen) [dropdown])
 - Fachbereich: ((bitte wählen) [dropdown])
 - Titel: [text input] [button ?]
 - Autor / Beteiligter: [text input] [button ?]
 - Stichwörter: [text input] verknüpft mit [und] [dropdown] [button ?]
 - Sprache der Suchbegriffe: Deutsch [dropdown]
 - Datum: [dropdown] [operator] [text input] (TT.MM.JJJJ) [button ?]
 - Suche nach: allen Dokumenten nur aktuellen Dokumenten [button ?]
 - Sortierung: nach Datum - absteigend [dropdown]
 - Anzahl Treffer: maximal 200 [dropdown] Treffer anzeigen, mit 7 [dropdown] Treffern pro Ergebnisseite
- Suchen...** [button]

On the left side, there is a navigation menu with the following items:

- Nutzer: Gast
- Suche
 - in allen Beständen
 - in Dissertationen
 - in Videos
 - Erweitert
 - Personen von A-Z
 - an Hochschulen
 - Externe Suche
 - In Kategorien blättern**
 - Spezialbestände
- Mein Dokumentenkorb
- Autorenbetreuung
- Viewer / Plugins
- über die DBT

At the bottom left, there are 'Abgaberegungen:' (Submission regulations) for Dissertationen und Habilitationen, Examensarbeiten, and Audio-, Videodokumente. The footer includes '© UrMEL' and 'Internet'.

Obr. 2 : Vyhledávací formulář Durynské digitální knihovny

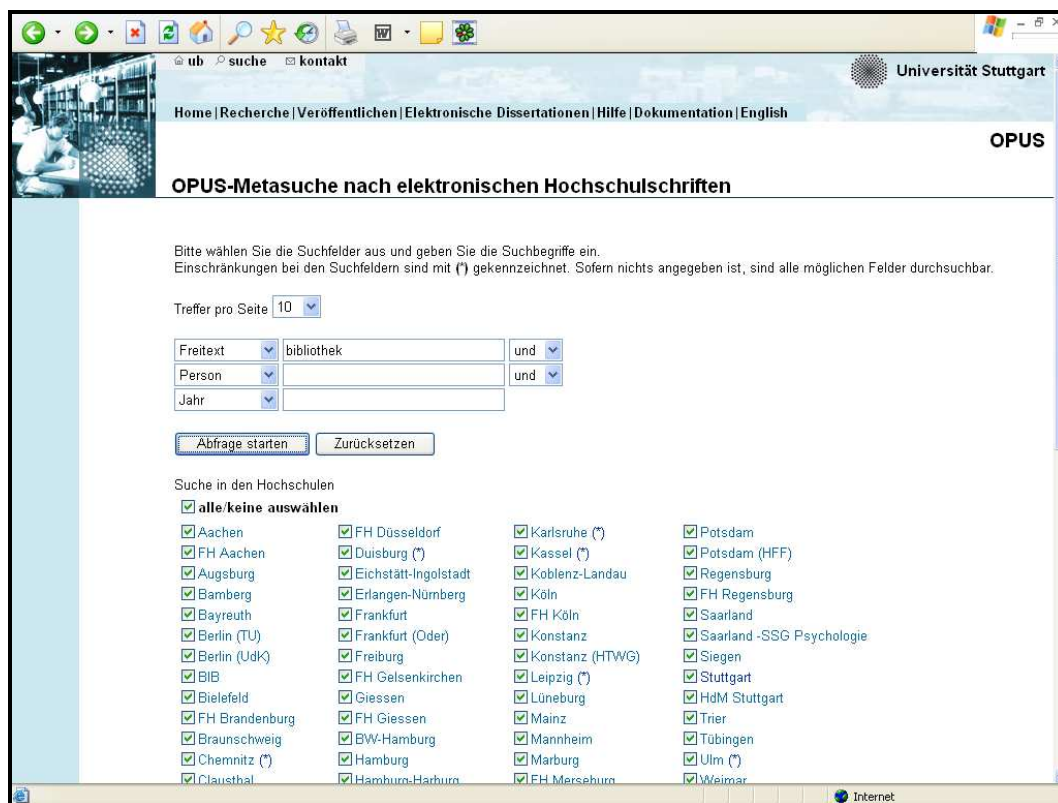
Online publikační sdružení Univerzity ve Stuttgartu (Online
Publikationsverbund der Universität Stuttgart, OPUS)

Online publikační sdružení Univerzity ve Stuttgartu (dále jako OPUS) je systém, který nabízí studentům a pracovníkům univerzity způsob, jak zveřejnit své dokumenty elektronicky v prostředí WWW s možností jejich zpětného vyhledání. Projekt vznikl na začátku zimního semestru roku 1997 s finanční podporou Německé výzkumné sítě (Deutsche Forschungsnetz, DFN). Po zakončení testovacího provozu byl systém OPUS implantován na Univerzitě ve Stuttgartu v létě roku 1998. Téhož roku projekt končí, a další financování provozu systému OPUS spočívá na univerzitě, je však univerzitou dále rozvíjen. Pro knihovny univerzit a vysokých škol je systém dostupný zdarma. V současné době je používán na 34 univerzitních a 12 vysokoškolských knihovnách [Universitätsbibliothek Stuttgart, 2006]. O jeho oblíbenosti mezi univerzitními knihovnami svědčí i fakt, že dochází neustále k různým systémovým zlepšením. O poslední posun v rozvoji systému se zasloužila Univerzita v Tübingen, která OPUS také používá.

Cílem projektu bylo položit základ systému, který by umožnil všem zaměstnancům, vyučujícím i studentům univerzity zveřejnit své práce na internetu. Materiály by měly být dobře naležitelné, všem přístupné v prostředí WWW. Systém by měl působit jako databáze dokumentů (většinou ve formátu PDF), archivovat uložené dokumenty a zabránit jejich manipulaci. Pro lepší naležitelnost zavést internetové odkazy ve formě URN. Kromě diplomových (magisterských, disertačních a habilitačních) prací by systém měl archivovat i publikace či publikační řady dané univerzity, publikace či materiály, na kterých se podíleli příslušníci univerzity (souborná díla, konferenční příspěvky, články v seriálech, výzkumné zprávy apod.) a publikace, které svým obsahem nějak souvisí s činností univerzity.

Vzhled systému závisí na verzi OPUSu, kterou má univerzitní knihovna k dispozici, a také na možnostech knihovny. Uživatelské rozhraní je proto takřka u každé univerzitní knihovny odlišné. Většinou však OPUS nabízí přinejmenším tyto čtyři části – vyhledávání, vložení dokumentu, pomoc uživateli a kontakt na provozovatele OPUS v rámci dané univerzity. Vyhledávat lze podle autora, klíčových slov, slov z názvu, slov z textu, korporací, fakulty, roku vydání a použitých zdrojů, dokumenty je možno také prohlížet (Browsen). Služba OPUS

Metasuche nabízí možnost vyhledávání ve všech univerzitních knihovnách, které používají OPUS. Oddíl vložení dokumentu pak nabízí odesílací formulář a informace pro autory.

Obr. 3 : Vyhledávací formulář Online publikačního sdružení Univerzity ve Stuttgartu (OPUS)

Německá iniciativa pro síťové informace (Deutsche Initiative für Netzwerkinformation, DINI)

Německá iniciativa pro síťové publikace (dále jako DINI) má původ vzniku na konferenci v Tübingen na téma „Nové komunikační a informační služby a jejich možnosti při spolupráci vědeckých rešeršních centrech a univerzitních knihoven“ roku 1991, ale fakticky vzniká až roku 1998 [Deutsche Initiative für Netzwerkinformation, 2006]. O rok později je iniciativě schválen finanční příspěvek od Německé společnosti pro výzkum. V roce 2001 ustanovila iniciativa publikační skupinu DINI, která vytvářela doporučení pro oblast elektronického publikování v souladu s národními a mezinárodními standardy. Iniciativa nyní sídlí v Dolnosaské státní a univerzitní knihovně v Göttingen a je založena na spolupráci čtyř partnerů – Pracovní společnosti mediálních center německých vysokých škol (Arbeitsgemeinschaft der Medienzentren der deutschen Hochschulen), Německého

knihovnického svazu (Deutsche Bibliotheksverbund), Sdružení center pro komunikaci a zpracování informací při výuce a výzkumu (Zentren für Kommunikation und Informationsverarbeitung in Lehre und Forschung e.V.) a německých Vědeckých společností (Fachgesellschaften).

DINI se všeobecně zajímá především o zlepšení poskytování komunikačních a informačních služeb ve vysokém školství. Cílem iniciativy konkrétně je dohled nad elektronickým publikováním na univerzitách a vysokých školách, technologie pro videokonference a jejich aplikace v praxi, popis a získávání multimediálních dokumentů a multimedia při výuce. Jedním z výstupů iniciativy DINI je certifikát DINI, v němž se uplatňuje sedm kritérií nezbytných pro dokumentační a publikační server – politika, podpora autora, právní aspekty, autenticita a integrita, indexování, logy a statistiky, dlouhodobá přístupnost. Vstup do dokumentačního serveru, jemuž byl certifikát udělen, je většinou přehledně označen kruhovým znamením certifikátu DINI (např. Univerzitní knihovna v Heidelbergu, Státní a univerzitní knihovna v Brémách aj.).

4.3 Systémy národní a mezinárodní spolupráce digitálních knihoven německých univerzit

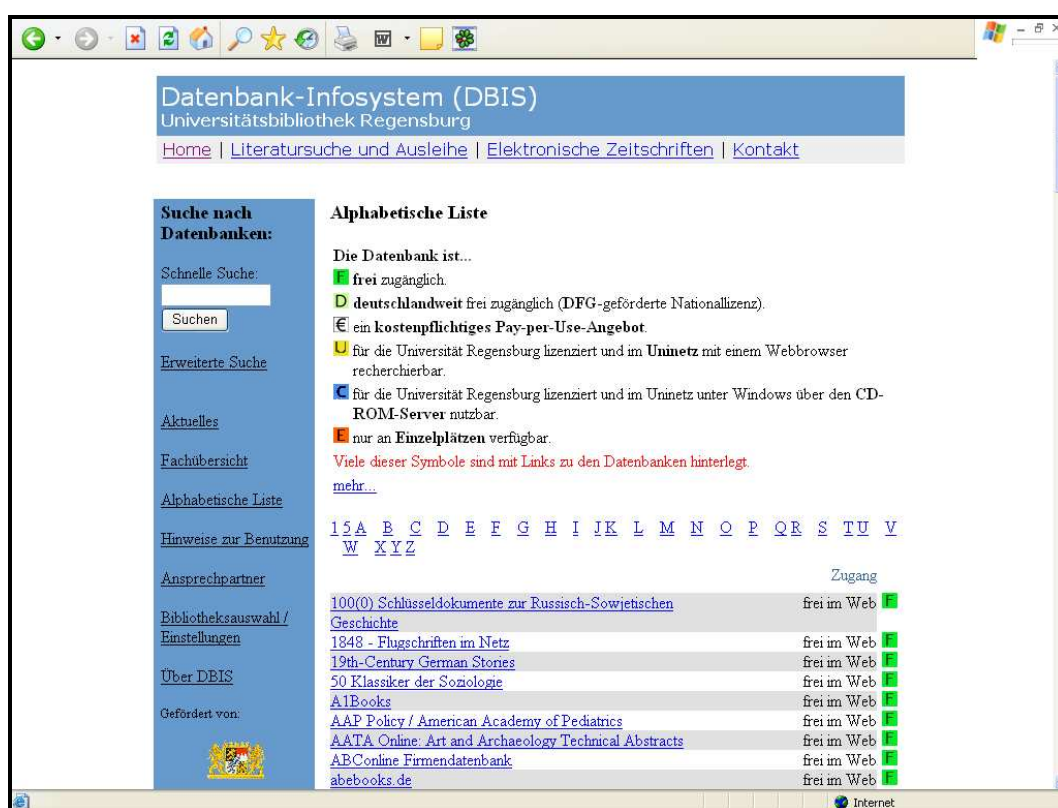
4.3.1 Správa databází

Systém pro správu databází (Datenbank-Infosystem, DBIS)

DBIS je kooperativní služba pro správu vědeckých databází. Systém byl vyvinut na Univerzitě v Řeznu, s finanční pomocí Bavorského ministerstva pro vzdělání, kulturu, vědu a umění a Německé společnosti pro výzkum. V současné době ho používá 113 knihoven, z toho je 96 knihoven vysokoškolských nebo univerzitních. Systém se v mnohém podobá službě EZB, vyvinuté také v Řeznu, která spravuje přístupy k elektronickým časopisům. Je pouze systémem pro správu databází, nikoli databází sám o sobě. Od služby EZB se ale liší v tom, že navíc nabízí uživateli konkrétní informace o jednotlivých databázích, zatímco služba EZB jej pouze přesměruje na požadované URL archivu elektronického časopisu. Systém DBIS obsahuje již 5 574 charakteristik jednotlivých databází, z toho je 1 894 databází volně dostupných na Internetu. Do systému DBIS nejsou zařazeny elektronické časopisy, elektronické monografie (e-knihy), jednoduché odkazovací

aparáty ani jednotlivé knihovní automatizované katalogy [Universitätsbibliothek Regensburg, 2005b].

Databáze jsou v DBIS seřazeny podle oborů. Rychlé hledání je možno použít, pokud známe název databáze nebo zadáme předmětové heslo, které je obsaženo v popisu jednotlivých databází. Kromě toho je možné využít rozšířeného vyhledávání, pod kterým lze nastavit další vyhledávací kritéria, např. geografické vymezení nebo druh databáze. Hledat je možné i abecedním rejstříku, ve kterém jsou databáze seřazeny podle názvů. Podobně jako EZB využívá DBIS symboliku semaforu pro označení dostupnosti databází, ale zlepšenou a rozšířenou.

Obr. 4 : Abecední rejstřík databází v Systému pro správu databází (DBIS)

4.3.2 Elektronické a digitalizované časopisy

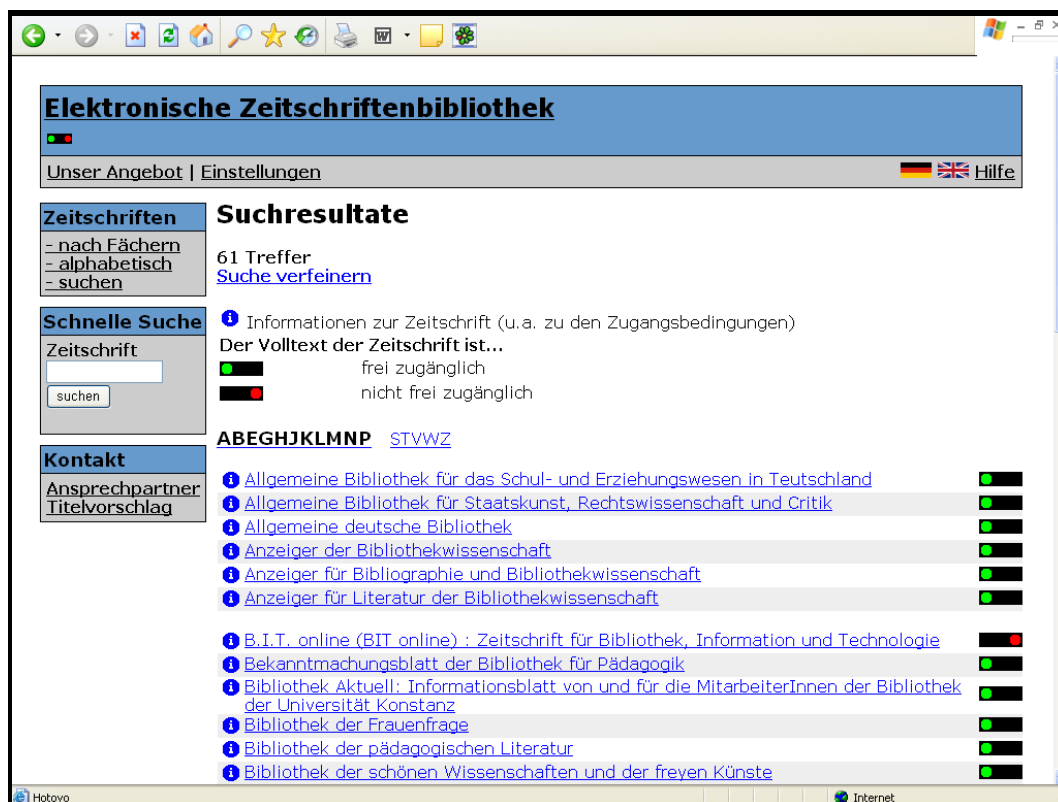
Elektronická knihovna časopisů (Elektronische Zeitschriftenbibliothek, EZB)

Služba EZB pomáhá zpřístupňovat odborné plnotextové elektronické časopisy z jednoho uživatelského rozhraní, které je k dispozici v německé a anglické verzi. Nejedná se o databázi časopisů, nýbrž systém jejich správy, efektivnější způsob, jak používat vědecké časopisy, ke kterým má knihovna přístup v elektronické podobě.

Projekt sponzorovaný Německou společností pro výzkum a zadaný Bavorským ministerstvem pro vzdělání, kulturu, vědu a umění vznikl roku 1997. Původně byl určen pouze pro Univerzitní knihovnu v Řeznu, jejím partnerem byla Univerzitní knihovna Technické univerzity v Mnichově. Od roku 1998 se však začaly zapojovat i jiné knihovny [PĚNKAVOVÁ; KOŠŤÁLOVÁ, 2003]. Dnes už je systém otevřen nejen pro německé univerzitní a jiné knihovny, ale i pro knihovny z jiných zemí. Za Českou republiku se účastní mimo jiné Univerzita Karlova, Národní knihovna České republiky či Státní technická knihovna v Praze. V současné době se projektu účastní 383 knihoven i jiných institucí [Universitätsbibliothek Regensburg, 2005a].

Cílem projektu v době jeho vzniku bylo zejména vyřešit problémovou situaci správy elektronických časopisů. Jednalo se o časopisy knihovnou předplacené, ale i o tituly časopisů, jejichž plné texty jsou k dispozici na Internetu zdarma. Důležité bylo zajistit rychlý, jednotný a dobře strukturovaný přístup ke všem titulům, při rozšířených možnostech vyhledávání v systému. Snahou také bylo zajistit statistiky používání, pro lepší informovanost o využívání elektronických časopisů. Pilotní projekt EZB byl sice již uzavřen, pracuje se ale na projektech nových, např. na sjednocení s jinými systémy (ZDB, lokální OPAC knihovny) [Universitätsbibliothek Regensburg, 2005a].

Počet titulů obsažených v EZB neustále narůstá. Nyní obsahuje zhruba 28 900 titulů, z nichž je 12 914 volně dostupných na Internetu. Jako ukazatel dostupnosti funguje symbolika semaforu. U jednotlivých titulů můžeme nalézt zelenou značku, která znamená volně přístupný časopis, žlutou značku, znamená, že časopis je přístupný v rámci licence pro určitou knihovnu, a značku červenou, znamenající, že časopis není dostupný bez licence. Každá ze zúčastněných knihoven si aktivuje na svém kontě přístup k jednotlivým časopisům, konta ostatních knihoven si lze také prohlížet, ovšem přístup k jejich licencovaným zdrojům je možný jen na základě povolených IP adres dané instituce [PĚNKAVOVÁ; KOŠŤÁLOVÁ, 2003]. Vyhledávání je možné provádět několika způsoby a bude dále popsáno.

Obr. 5 : Výsledková listina vyhledávání v Elektronické knihovně časopisů (EZB)

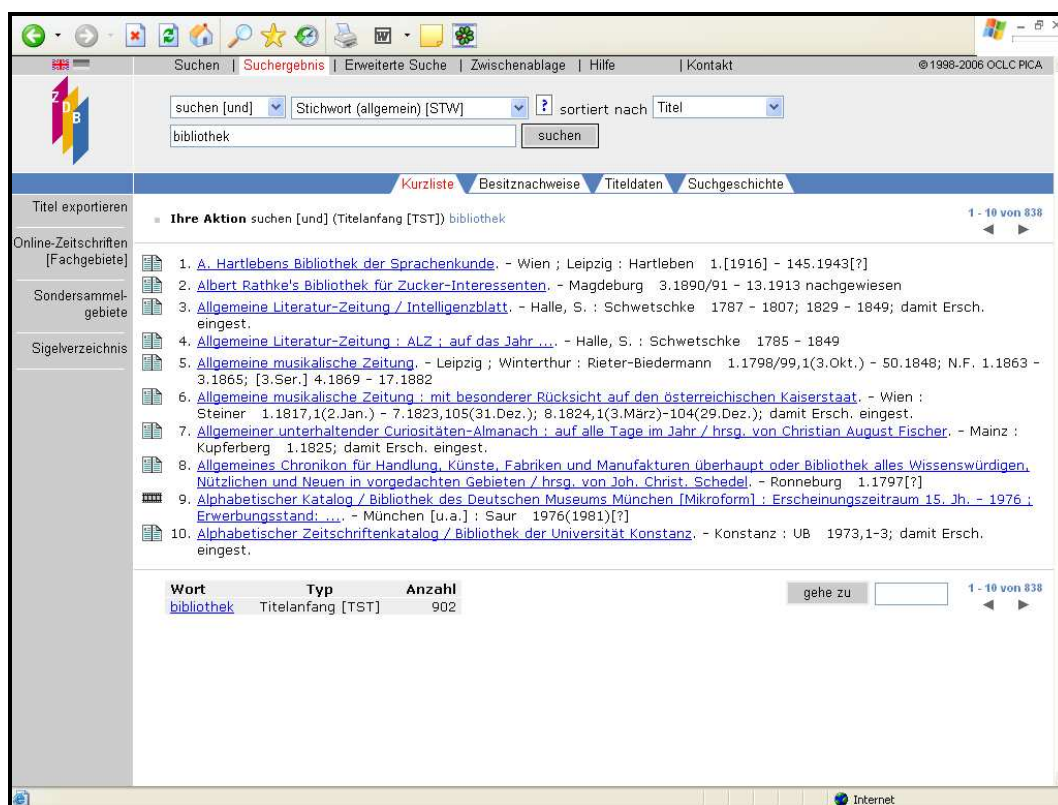
Souborný katalog seriálových publikací (Zeitschriftendatenbank, ZDB)

ZDB je národní souborný katalog periodických publikací Spolkové republiky Německo. Vznikl zhruba před 30 lety v rámci projektu Automatizace katalogizace časopisů (Automatisierung der Zeitschriftenkatalogisierung). Jeho zřizovatelem je Státní knihovna v Berlíně, správou systému je pověřena Německá národní knihovna. ZDB byl jedním z prvních projektů v Německu podobného typu. Od roku 2001 je vydáván společností K.G. Saur komerčně na CD-ROM. Jedná se o souborný katalog podobný Soubornému katalogu periodik, který udržuje Národní knihovna v Praze, s katalogizačními záznamy jednotlivých titulů a jejich lokacemi v různých knihovnách. Jedná se však o podobnost pouze typovou, německý katalog je nesrovnatelně obsažnější, rozvinutější a slouží také ke sdílení katalogizaci.

Cílem projektu bylo zejména usnadnit knihovnám katalogizaci jednotlivých časopisů. Čím více knihoven se do projektu zapojilo, tím jednodušší bylo najít požadované informace. Katalog také zároveň umožňuje zjistit díky lokačním údajům, která knihovna má jaké tituly k dispozici a roky jejich odebírání, což usnadňuje

meziknihovní výpůjčky. V současnosti je souborný katalog ZDB stále velmi aktuální - na jeho činnosti se podílí i mnoho univerzitních knihoven.

V současné době obsahuje více než 1 120 tisíc titulů novin a tištěných časopisů, vydávaných ve více jak 100 jazycích v 220 státech spolu s 6 miliony lokačních údajů odkazujících na 4 600 knihoven v SRN [K.-G.-Saur-Verlag, 2006]. Databáze také obsahuje 17 600 záznamů elektronických časopisů (např. i český Ikaros). Záznamy německých časopisů přitom zabírají zhruba 45 % katalogu, dále jsou zastoupeny zejména časopisy Spojených států amerických, Kanady, Velké Británie a Austrálie. K dispozici jsou tři různá vyhledávací rozhraní softwaru OCLC PICA ve dvou jazykových verzích - němčině a angličtině. Systém nabízí vyhledávání jednoduché i rozšířené, podle klasických kritérií, např. název, klíčová slova, nakladatel, ISSN apod. Nová služba nazvaná „Knihovna - aktuální stav“ (Bibliothek-Lfd. Bestände) umožňuje uživatelům hledat přímo ve sbírkách určité knihovny [Staatsbibliothek Berlin, 2004].

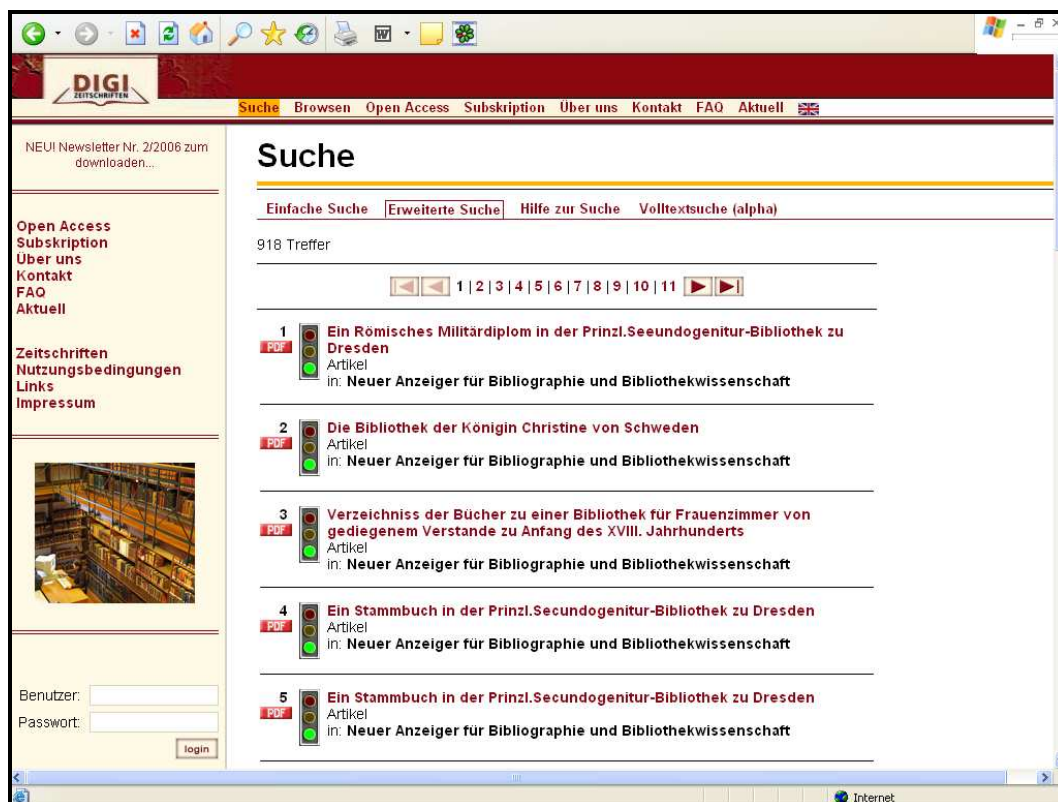
Obr. 6 : Výsledková listina vyhledávání v Souborném katalogu seriálových publikací (ZDB)

Digitální časopisy (DigiZeitschriften)

Nepříliš známá a využívaná služba Digitální časopisy (<http://www.digizeitschriften.de>) zprostředkovává plné texty digitalizovaných novějších i starších vědeckých časopisů, které jsou uloženy na jejím serveru (čímž se liší od systému EZB). Projekt vznikl roku 1999, jeho založení iniciovalo devět německých knihoven. 12. února 2002 spolu založily Spolek DigiZeitschriften, registrované sdružení (Verein DigiZeitschriften, e.V.) [DigiZeitschriften, 2006]. Od té doby počet spolupracujících knihoven stoupá. Vedoucím projektu je Dolnosaská státní a univerzitní knihovna v Göttingen. Projekt zastřešuje Obchodní sdružení německých nakladatelů (Börsenverein des Deutschen Buchhandels) a Společnost Wort (Verwertungsgesellschaft Wort), s finanční pomocí Německé společnosti pro výzkum.

Cílem projektu bylo zpřístupnit vědeckým pracovníkům i studentům nejdůležitější odborná periodika týkající se oboru jejich zájmu. Jedná se vždy o periodika, která patří v daném oboru ke klíčovým, s dlouholetým vydáváním. Knihovny, které se projektu účastní, si pak mohou předplatit pouze časopisy, o které mají zájem. Některá periodika jsou zpřístupněna zdarma. Digitální časopisy jsou (po zaplacení předplatného) k dispozici všem - nejen knihovnám, ale i dalším vědeckým a výzkumným institucím.

Vyhledávání v systému Digitální časopisy není složité, s ohledem na menší počet obsažených titulů. Nabízené tituly jsou proto seřazeny jen podle oborů. Oborů je k dispozici 16 (např. anglistika, germanistika, dějiny, umění, matematika, přírodní vědy apod.), časopisů zhruba 130. Dohromady systém nabízí přes 3 miliony stránek odborných časopisů online [DigiZeitschriften, 2006]. Podobně jako u EZB, i tento systém používá symboliku semaforu pro označení dostupnosti titulů. Po nalezení určitého titulu se zobrazí ve formátu PDF, na začátku je vždy přítomno oficiální oznámení od systému Digitální časopisy o způsobu zacházení s časopisem (jedná se o právní formulace, časopis je možno použít jen k osobním účelům, nikoli komerčně, a není možno nijak ho měnit).

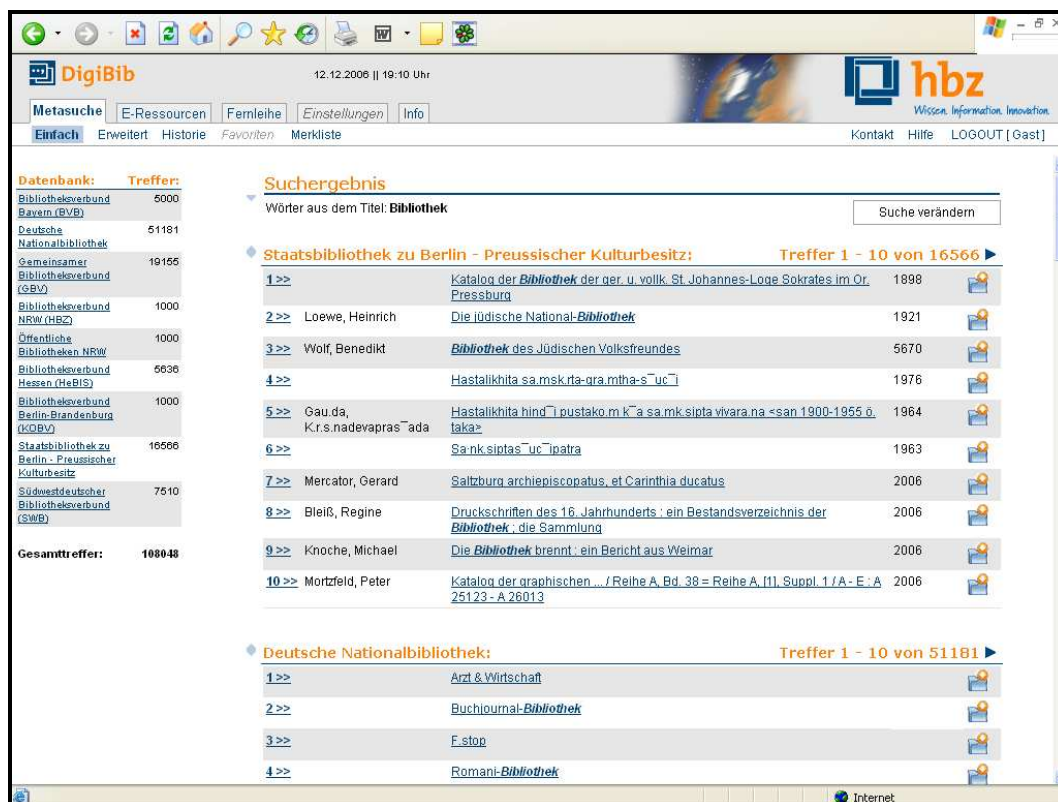
Obr. 7 : Výsledková listina vyhledávání v systému Digitální časopisy (DigiZeitschriften)

4.3.3 Projekt DigiBIB

DigiBIB – Digitální knihovna (Die Digitale Bibliothek) je internetový portál Knihovního centra vysokých škol spolkové země Severní Porýní-Vestfálsko (Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen; dále jako HBZ). Nabízí přístup k řadě knihovních katalogů, článkových i předmětových databází, úplných textů a možnost elektronických výpůjček [Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen, 2006b]. Jedná se vlastně o metavyhledávací systém, který dokáže zároveň prohledat mnoho katalogů (mimo jiné např. všechny německé souborné katalogy a katalog Německé národní knihovny) a vyhledat požadovanou knihu, časopis či informace o nich. Knihovny, které systém DigiBIB používají, do něj mohou vložit své licencované databáze a jiné zdroje, které se zobrazí pouze uživatelům dané instituce. Projektu se účastní všechny knihovny vysokých škol a univerzit v Severním Porýní-Vestfálsku a Porýní-Falcku, ale přidalo se i mnoho jiných knihoven z dalších deseti spolkových zemí. V současné době je to (kromě knihoven vysokých škol) 16 univerzitních knihoven.

Původ DigiBIB se začal odvíjet roku 1997, v období studentských stávek kvůli špatné situaci knižních fondů na vysokých školách. Tehdejší ministerský předseda vyzval vlády všech spolkových zemí, aby přispěli na zlepšení akvizice vysokoškolských knihoven částkou alespoň 20 milionů DM. Ve spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko došlo k dohodě, podle které se finance místo nákupu fyzických dokumentů investovaly do virtuální knihovny pod heslem :“Jedna kniha – jeden student. Jedna digitální kniha – tisíc studentů.“ Na projektu se podílely HBZ a Univerzita v Bielefeldu a oficiálně byla Digitální knihovna otevřena roku 1999 [Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein- Westfalen, 2006a].

Jak systém pracuje? Po zobrazení jeho hlavní stránky (<http://www.digibib.net>) je možné zvolit, v jakých kategoriích chceme vyhledávat (veřejné knihovny, univerzitní knihovny apod., popř. přímo geografický název místa) a z jakého místa přistupujeme (jako host, nebo z počítače určité instituce). Systém podle IP adresy samozřejmě pozná, zda máme dovolen přístup k určitým zdrojům, o ty je pak vyhledávání rozšířeno. Po zvolení obou možností je nabídnuto vyhledávání jednoduché a rozšířené, hledání v elektronických zdrojích, možnost výpůjček či dodání dokumentů a všeobecné informace. Jednoduché hledání je poněkud zmatené, uživatel přesně neví, které všechny zdroje budou prohledány, do formuláře lze zadat pouze heslo nebo jméno autora. Rozšířené vyhledávání nabízí více kritérií pro hledání a možnost určení zdrojů, které budou prohledány. Odkaz elektronické zdroje nabízí možnost hledání v databázích a elektronických časopisech. Pod odkazem výpůjčky jsou uvedeny možnosti, jak získat knihu nebo např. článek pomocí elektronické výpůjčky, popř. pomocí služeb dodávání dokumentů [Universitätsbibliothek Wuppertal, 2006].

Obr. 8 : Výsledková listina vyhledávání v systému DigiBIB

4.4 Aktivita Německé společnosti pro výzkum v oblasti digitálních knihoven německých univerzitních knihoven

Již od svého založení roku 1949 se Německá společnost pro výzkum (DFG) zaměřuje na pomoc vysokým školám, protože si uvědomuje, jak je poskytování informací potřebné pro kvalitní výzkum. Výsledkem této snahy je fakt, že DFG je dnes hlavní institucí, která systematicky podporuje vysokoškolské knihovny a archivy. Cílem této zejména finanční podpory je podpořit výkonné a uživatelsky příjemné knihovní (a archivní) služby za účelem zajištění kvalitního systému základů (infrastruktury), potřebných pro úspěšný výzkum. DFG proto uděluje granty pilotním testovacím projektům technického i organizačního rozvoje, vydávání různých směrnic a doporučení, slouží jako konzultant pro politiky a jiné. Na plánování, koordinaci a kontrolu dohlíží knihovní komise, složená z reprezentantů různých typů knihoven a vědců.

Ačkoli granty pro rozvoj knihovních sbírek se zaměřují zejména na akvizici tištěných cizojazyčných publikací, podpora projektů digitálních knihoven je reakcí

na prostředí hybridních informací (informací v různé formě), které knihovny obklopuje a vyžaduje zlepšené nebo nové služby založené na nových informačních technologiích. Finanční částka určená na podporu projektů digitálních knihoven se rok od roku zvyšuje [BRAHMS, 2001].

Roku 1996 navrhla DFG skupina počítačových odborníků pětiletý přednostní program zaměřený na základní výzkum správy a nakládání s digitálními dokumenty, na kterém by spolupracovalo i oddělení počítačové vědy a akademických knihoven. Knihovníci spolupracovali na definici programu přímo s počítačovými odborníky. Tento výzkumný program začal probíhat roku 1997 ve formě 25 menších projektů.

Projekty by se daly rozdělit do 3 hlavních skupin:

- Modernizace a racionalizace v akademických knihovnách
- Elektronické publikace v akademických knihovnách
- Retrospektivní digitalizace

Projekty první skupiny byly zaměřeny na technicky orientované projekty pro zlepšení služeb elektronických knihoven. Granty bylo také možno využít na organizační změny v knihovním provozu.

Druhá skupina byla oproti tomu zaměřena spíše obsahově, na elektronické publikace a multimédia v akademických knihovnách, elektronické časopisy, služby dodávání dokumentů, problémy s publikováním disertací apod. Pozornost byla věnována snaze sloučit tradiční knihovnu orientovanou na klasické papírové dokumenty a výpůjční služby s knihovnou virtuální, využívající elektronické zdroje. Tímto způsobem vznikají takzvané hybridní knihovny [BRAHMS, 2001].

Skupina třetí se soustředila na retrospektivní digitalizaci vybraných knihovních sbírek, která umožní rychlý elektronický přístup ke zdrojům důležitým pro výzkum a výuku, těžko dostupným jiným způsobem nebo málo známým. K tomuto účelu vznikla 2 centra pro digitalizaci, v Dolnosaské státní a univerzitní knihovně v Göttingen a v Bavorské státní knihovně v Mnichově. Tato centra nabízí zkušenosti i technickou podporu při projektech digitalizace, bylo zde zpracováno již přes 12 milionů stránek nejrůznějších dokumentů [Niedersächsische Staats- und

Universitätsbibliothek Göttingen, 2005b]. Většina digitalizovaných dokumentů je volně zpřístupněna. Univerzitní knihovna v Göttingen se k dnešnímu datu zúčastnila 79 projektů retrospektivní digitalizace. Převážná většina z nich se týkala univerzitních knihoven (přes 50 projektů) [Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, 2005a].

4.5 Vybrané univerzitní knihovny

4.5.1 Univerzitní knihovna v Bielefeldu

Stručná charakteristika města a univerzity

Bielefeld se nachází v západním Německu, ve spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko. Bielefeld se svým počtem obyvatel (330 tisíc) a rozlohou (258 km²) řadí mezi 20 největších německých měst. Byl založen roku 1214. Dnes je významnou kulturní i ekonomickou metropolí [Bielefeld, 2006].

Univerzita v Bielefeldu (Universität Bielefeld) se snaží kombinovat klasickou akademickou tradici s inovativním přístupem k výzkumu a vyučování. Byla založena roku 1967 s úmyslem obnovit jednotu mezi výzkumem a výukou a setřít hranice mezi disciplínami. Dnes jí patří významné místo mezi ostatními univerzitami díky jejím úspěchům ve výzkumu i výukovým metodám [Universität Bielefeld, 2005].

Univerzitní knihovna

Univerzitní knihovna v Bielefeldu (Universitätsbibliothek Bielefeld, <http://www.ub.uni-bielefeld.de>) je nejenom ústřední knihovnou pro univerzitu, ale pro své sbírky vědeckých dokumentů i důležitou univerzální knihovnou pro celý region Východní Vestfálsko-Lippe (Ostwestfalen-Lippe). Jejím úkolem je obstarávání literatury i informací pro studenty i pro pedagogy univerzity. Hlavní zaměření univerzity, a tedy i univerzitní knihovny, je přírodovědné a technické, ale jsou zde zastoupeny i obory humanitní - teologie, psychologie, lingvistika, sociologie a právo. Knihovní fondy obsahují více než dva miliony knih, periodik a elektronických dokumentů. Zhruba 95 % všech knih a časopisů je přístupných ve volném výběru, seřazených podle oborů v čítárnách ústřední knihovny. Studentům

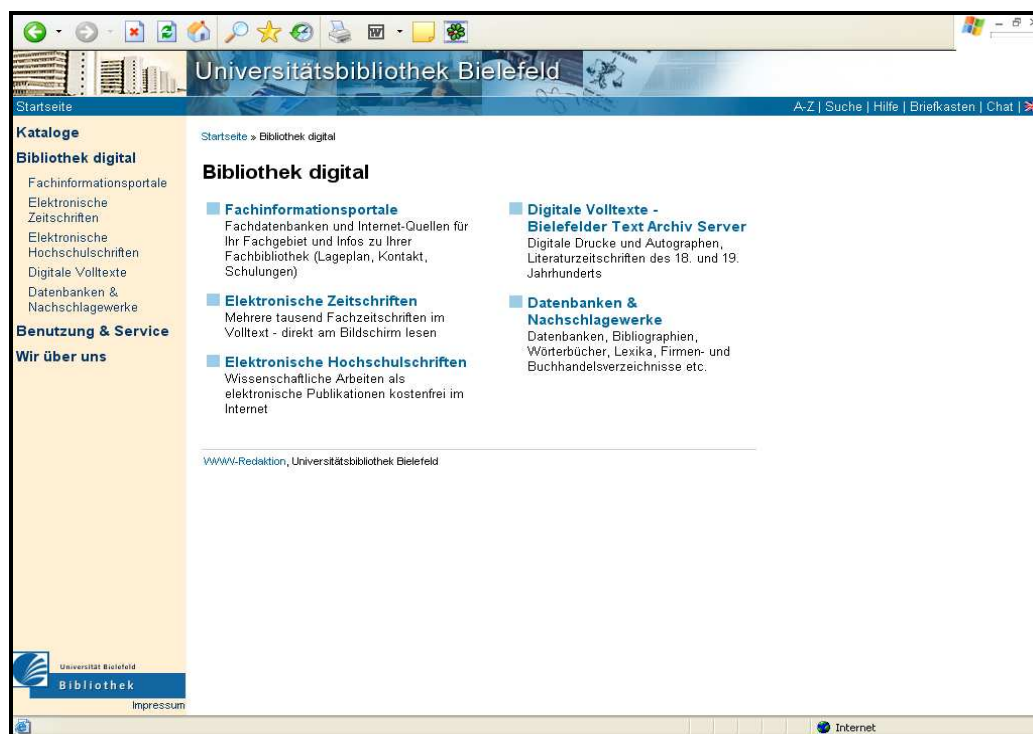
vychází vstříc zejména svou otevírací dobou - během týdne do jedné hodiny v noci, o víkendu do 22.00 hodin.

Na internetové stránce univerzitní knihovny v Bielefeldu se v hlavní nabídce nachází 4 hypertextové odkazy : na knihovní katalogy (Kataloge), využívání a služby univerzitní knihovny (Benutzung und Service), na digitální knihovnu (Bibliothek Digital) a informace o knihovně (Wir über uns). Čtenář zde také může zobrazit své knihovní konto, rychle nalézt požadovanou knihu a přečíst si aktuální informace o dění knihovny.

Zřizovatelem univerzitní knihovny je spolková země Severní Porýní-Vestfálsko.

Obsah a struktura digitálních fondů, typologie zastoupených dokumentů, způsoby vyhledávání informací a programové zabezpečení

Přímo na hlavní stránce univerzitní knihovny se nachází odkaz na Digitální knihovnu (Bibliothek digital, <http://www.ub.uni-bielefeld.de/digital>). Po jejím zobrazení se v hlavní nabídce ukáže pět hypertextových odkazů:

Obr. 9 : Hlavní WWW stránka Digitální knihovny Univerzitní knihovny v Bielefeldu

- Informační portály k jednotlivým oborům (Fachinformationsportale)

Ke každému oboru, zastoupenému na univerzitě, nabízí informační portál veškeré informace a informační zdroje, které má univerzitní knihovna k dispozici - umístění oborové knihovny v rámci univerzity, databáze, elektronické časopisy a vysokoškolské práce, přehled všech fyzických jednotek zvoleného oboru v ústřední knihovně, i s novými přírůstky, e-learningové kurzy, informace o fakultě a nekomerční internetové odkazy (např. nabídky zaměstnání, oborové portály apod.).

V těchto portálech se vyhledává podle jednotlivých oborů, informace jsou v nich dále přehledně seřazeny.

- Elektronické časopisy (Elektronische Zeitschriften)

Odkaz nabízí vstup do databáze zajišťující přístup k úplným textům elektronických časopisů (Elektronische Zeitschriftenbibliothek, EZB) a komerčním archivu elektronických časopisů JSTOR, pro nějž má univerzita licenci. V plném textu je přístupných 13 tisíc titulů.

Elektronická knihovna časopisů (EZB) má stejné rozhraní pro vyhledávání pro všechny knihovny v Německu i ve světě, které ji používají. Vyhledávat je možné trojím způsobem – v rejstříku oborů, v abecedně seřazeném rejstříku všech titulů nebo ve vyhledávacím formuláři. Formulář nabízí vyhledávání podle názvu časopisu, ISSN, nakladatele, data vydání a klíčových slov. Možné je také rychlé hledání pouze podle názvu časopisu. EZB má vlastní systém grafických značek pro znázornění dostupnosti časopisu - zelené kolečko znamená, že úplný text časopisu je dostupný všem, žluté znamená dostupnost pouze pro uživatele v rámci dané instituce a červená barva znamená nedostupnost plného textu (pravděpodobně není institucí předplacen). EZB pouze zprostředkovává přístup k časopisům (přes hyperodkazy), není jejich databází.

- Elektronické disertace (Elektronische Hochschulschriften)

Nabízí přístup na vlastní server univerzity Bielefeld pro online publikace disertačních a habilitačních prací BieSON (Bielefelder Server für Online-Publikationen). Kromě vysokoškolských prací jsou zde publikovány i vědecké

zprávy, sborníky, statě a jiné materiály. Systém BieSOn obdržel certifikát DINI, což svědčí o jeho kvalitě. Velmi příjemné je uživatelské rozhraní a dobré možnosti vyhledávání.

V systému pro vysokoškolské práce knihovny BieSOn jsou dvě možnosti vyhledávání - prohlížení (browsing, listování) a dotazové vyhledávání. Prohlížet je možné rejstříky podle fakult, předmětových skupin Německé národní bibliografie, druhu dokumentu (disertační práce, diplomová práce apod.) a podle dalších tří klasifikací. Vyhledávat je možné podle autora, názvu, slov z textu, klíčových slov, korporace, fakulty, oborového zaměření, abstraktu, druhu dokumentu, pramenů a roku vydání. Lze nastavit kritéria pro řazení vyhledaných titulů a jazyk dokumentu.

BieSOn je provozován přímo univerzitní knihovnou, se softwarovým systémem Suse Linux 9.3.

- Digitalizované úplné texty - Bielefeldský server textového archivu (Digitale Volltexte - Bielefelder TextArchiv Server)

Knihovna nabízí 4 samostatné databáze digitalizovaných dokumentů a rukopisů, které pochází z jejich sbírek nebo z projektů digitalizace, jichž se účastnila. Ve spolupráci se Slovenskem zprovoznila bázi digitalizovaných starých tisků a rukopisů ze 14. a 15. století „Spišská knihovna“ (Die Zipser Bibliothek). Spolu s Akademií věd v Göttingen (Akademie den Wissenschaften zu Göttingen) a Nakladatelstvím George Olmse (George Olms Verlag) pod záštitou Německé společnosti pro vědu a výzkum (DFG) retrospektivně digitalizovala vědecké časopisy 18. a 19. století. Další databáze jsou digitalizované rukopisy ze sbírek univerzitní knihovny, jejich počet přesahuje 200 dokumentů. Knihovna nabízí i databázi starších i novějších tisků, pocházejících z 15. až 20. století (např. politické, právnické a filologické spisy).

V databázích úplných digitalizovaných textů je vyhledávání jednoduché, zejména díky menšímu počtu dokumentů. Nejčastěji se vyhledává podle názvu a jména autora, roku původu dokumentu, míst původu a typu dokumentu. U databáze tisků ze sbírek knihovny je rovnou nabídnut celý seznam dokumentů.

- Databáze a příručková díla (Datenbanken & Nachschlagewerke)

Pro správu databází využívá knihovna již zmíněný Informační systém pro databáze (Datenbank Infosystem, DBIS), původně vyvinut s podporou spolkové země Bavorsko pro Univerzitu v Řeznu, dnes ho využívá 113 knihoven.

Kromě databází komerčních, které má univerzitní knihovna předplacené, obsahuje i odkazy na databáze a zdroje běžně přístupné přes Internet, jež jsou zdarma (např. odkaz na Českou národní bibliografii). Počet přístupných databází je zhruba 2 tisíce.

Databáze mohou být prohlíženy dvěma způsoby - buď abecedně, kde jsou databáze seřazeny podle názvů, nebo podle předmětových skupin, kde jsou seskupeny do tematických okruhů. U každé databáze je grafické označení její dostupnosti - volně přístupná, přístupná z univerzitní knihovny nebo kampusu univerzity, přístupná pouze v Německu. Po vybrání databáze systém ukáže její krátkou charakteristiku a hyperlink do určené databáze.

Poskytované služby

Digitální knihovna nabízí zprostředkování různých služeb - metavyhledávání, vyhledávání v knihovním katalogu, nalezení úplných textů elektronických časopisů, popř. zaslání článku z databáze JADE, prohledávání databází, možnost e-learningových kurzů, online výpůjček, pomoc při ukládání vysokoškolských prací, virtuální prohlídku knihovny a informační filmy a jiné. Čtenář sám může díky různým vyhledávacím systémům (např. BASE) vyhledat i získat plný text požadovaného dokumentu nebo disertační práce či jiné vědecké práce (i z jiných univerzit).

4.5.2 Státní a univerzitní knihovna v Brémách

Stručná charakteristika města a univerzity

Brémy se nachází v severním Německu. Spolu s městem Bremerhaven tvoří spolkovou zemi Svobodné hanzovní město Brémy (Freie Hansestadt Bremen), pro svou rozlohu (400 km²) jsou nejmenší spolkovou zemi v Německu. Brémy mají přibližně 550 tisíc obyvatel. Město je zhruba 1 200 let staré, hrálo významnou roli

mezi středověkými hanzovními městy a dodnes je významným mezinárodním přístavem Severního moře a centrem obchodu pro Německo [Bremen, 2006]. Brémy také získaly ocenění „Město vědy roku 2005“ (Stadt der Wissenschaft 2005) [Bremen, 2005].

Univerzita v Brémách (Universität Bremen) byla založena roku 1971. Orientuje se převážně dvěma směry – přírodně inženýrské a sociálně duchovní vědy, mezi 23 tisíci studenty je i mnoho studentů zahraničních. Univerzita platí za vědecké centrum severozápadního Německa a celkově se Univerzita v Brémách počítá mezi 10 nejlepších univerzit v Německu [Bremen, 2005].

Univerzitní knihovna

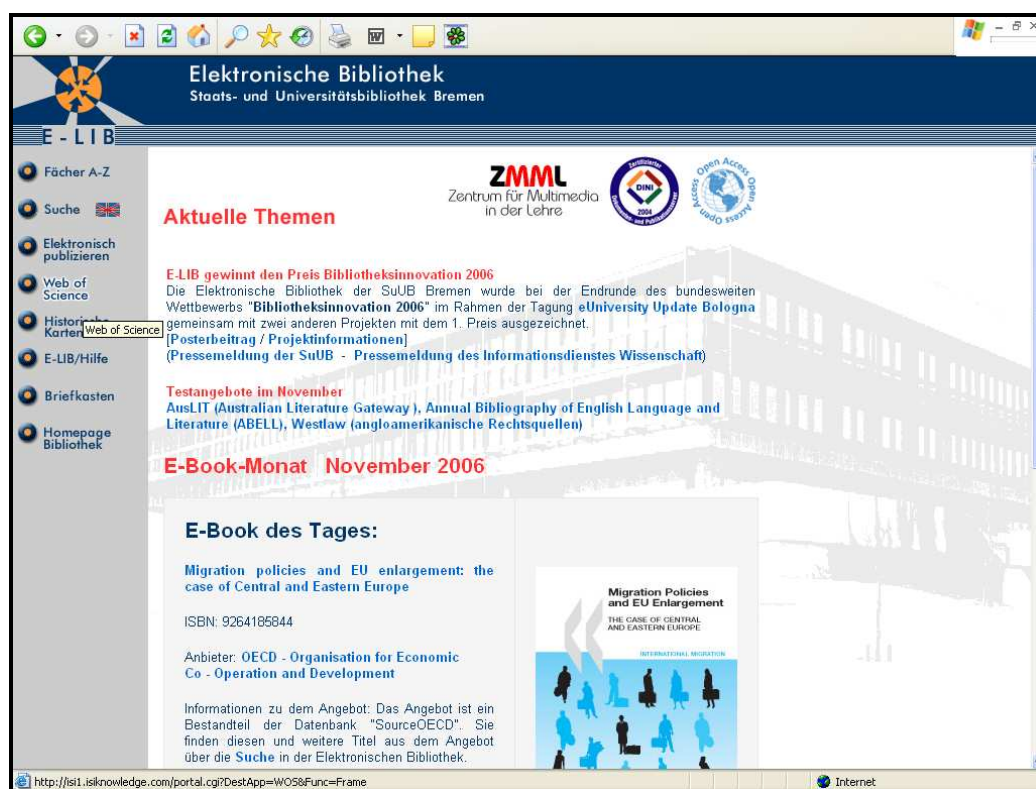
Státní a univerzitní knihovna v Brémách (Staats- und Universitätsbibliothek Bremen, <http://www.suub.uni-bremen.de>) je zároveň knihovnou univerzitní a státní, proto kromě obstarávání literatury pro studenty univerzity a vysokých škol v Brémách a Bremerhavenu plní funkci knihovny národní a má právo obdržet povinný výtisk všech publikací spolkové země Svobodné hanzovní město Brémy. Knihovna obsahuje zhruba 3,15 milionů svazků, z nichž je ve volném výběru ústřední knihovny 1 milion. Ústřední knihovna je přístupná ve všední dny od 9:00 do 22:00 hodin, v sobotu od 10:00 do 18:00 hodin. Novostavba ústřední knihovny pochází z roku 1974, otevřena pro veřejnost byla roku 1975 [Staats- und Universitätsbibliothek Bremen, 2006]. Knihovna používá automatizovaný knihovní systém OCLC PICA Local Library System, vyvinutý v Nizozemsku.

Hlavní webová stránka Státní a univerzitní knihovny v Brémách je přehledná a velmi dobře strukturovaná. V hlavní nabídce v levém rámu nalezneme tyto odkazy : hledání literatury (Literatursuche), elektronická knihovna (Elektronische Bibliothek), oborové informace (Fachinformationen), poskytované služby (Service), informace o knihovně (Wir über uns), kontakt na knihovnu a hypertextový odkaz na Univerzitu v Brémách. Nabídka uprostřed nabízí aktuální zprávy, okénko pro rychlé vyhledání dokumentu, možnost zobrazení čtenářského konta, možnost výpůjček a otvírací dobu knihovny.

Zřizovatelem knihovny je spolková země Svobodné hanzovní město Brémy.

Obsah a struktura digitálních fondů, typologie zastoupených dokumentů,
způsoby vyhledávání informací a programové zabezpečení

Odkaz na digitální knihovnu se nachází na hlavní internetové stránce univerzitní knihovny. Pod názvem Elektronická knihovna (Elektronische Bibliothek, <http://elib.suub.uni-bremen.de>) nalezneme tyto odkazy:

Obr. 10 : Hlavní WWW stránka Elektronické knihovny Státní a univerzitní knihovny v Brémách

- Aktuální témata, elektronická kniha měsíce (Aktuelle Themen, E-Book-Monat)

Tento odkaz se nabízí přímo na obrazovce, nikoli v levém rámu jako odkazy ostatní. Obsahuje aktuální oznámení ohledně Elektronické knihovny a vybranou elektronicky přístupnou knihu jako titul měsíce. Jde o velmi dobrý tah, čtenáře většinou vyobrazená kniha upoutá a prohlédne si ji.

- Předmětové kategorie od A až do Z (Fächer A-Z)

Ke každému oboru, zastoupenému na univerzitě, nabízí seznam časopisů, databází, Internetových zdrojů a fyzických jednotek k tématu v ústřední knihovně.

Jednotlivé předměty jsou zařazeny v abecedním rejstříku, dále se vybírá pomocí hyperlinků.

- Vyhledávání (Suche)

Tento nenápadný odkaz nabízí tematické vyhledávání v systému OSIRIS, které prohledává najednou knihovní katalog, databázi disertací, názvy a zaměření databází, elektronických časopisů a dalších elektronických informačních zdrojů. Systém OSIRIS byl vyvinut v letech 1996-99 Univerzitou v Osnabrücku s finanční podporou Německé společnosti pro výzkum a v Brémách se používá od roku 1998. Vyhledávat se v něm dá jednoduše a rozšířeně. Jednoduché vyhledávání je tematické, podle autora, názvu dokumentu, názvu databáze nebo časopisu. Rozšířené vyhledávání navíc nabízí možnost předvolení formy dokumentu, hledání podle klíčových slov a předmětových hesel, korporací a data vydání. Ve výsledkové listině se přehledně zobrazí vyhledané dokumenty a podle jednoduchých ikon je možné okamžitě rozlišit, zda se jedná o knihu, časopis, databázi či jiný elektronický informační zdroj, případně jejich dostupnost.

Univerzitní knihovna nabízí přes 800 databází komerčních, které jsou přístupné pouze z univerzitního kampusu, i volně přístupných (např. registr německých firem). Co se týče elektronických časopisů, v současné době má univerzita přístup ke zhruba 8 000 titulů.

- Elektronické publikování (Elektronische publizieren)

Nabízí zejména absolventům možnost publikovat veřejně a všem přístupně své disertační, habilitační i jiné práce na serveru dokumentů elektronické knihovny (E-LIB Dokumentserver). V tomto oddílu se také dají již uložené práce vyhledávat na univerzitním serveru. Také tato univerzitní knihovna obdržela ze svůj publikační server certifikát DINI.

V systému disertačních a jiných vědeckých prací se nejdříve (ať už dokument chceme uložit či vyhledat) nabídnou tři možnosti druhu dokumentu - disertační a habilitační práce, ostatní diplomové práce a jiné vědecké práce. Pokud práci ukládáme, využijeme instrukcí pro autory. Pokud vyhledáváme, zobrazí se vždy 12

předmětových kategorií. Po vybrání některé kategorie jsou práce dále seřazeny podle data publikování a čtenář si je může libovolně prohlížet.

Server pro disertační a jiné vědecké práce, který knihovna zpřístupňuje, pracuje na provozním systému SUSE Linux 9 a webovém serveru Apache, verze 2+.

- Web of Science

Přímý odkaz pro vstup do portálu ISI Web of Knowledge (jednotný portál firmy Thompson k databázím Web of Science, Current Contents aj.). Pro vstup je nutné použít heslo.

- Historické mapy (Historische Karten)

Obsahuje část rozsáhlé sbírky starých map univerzitní knihovny v digitalizované podobě. Jedná se o vzácné historické mapy z různých období konče rokem 1965, zobrazující zejména Brémy, Bremerhaven a severozápadní Německo. Sbírkou patřící univerzitní knihovně v Brémách byla digitalizována v letech 1997-1999 v rámci projektu retrokatalogizace knihovních sbírek za přispění Německé společnosti pro vědu a výzkum.

V databázi digitalizovaných historických map se dá vyhledávat několika způsoby - tematicky podle klíčových slov, předmětových hesel, jména autora mapy popř. data vydání; geograficky - pohybovat se po mapě pomocí myši s možností si mapu přiblížit, popř. vyhledat zvolené město; v historických, starších názvech měst, vesnic a míst.

- Náповěda pro elektronickou knihovnu (E-LIB/ Hilfe)

Nabízí povšechné informace o digitální knihovně - měsíčně vydávaný elektronický časopis Newsletter o novinkách v elektronické knihovně, informace o projektech a službách elektronické knihovny, o elektronickém publikování, o databázích, elektronických časopisech a kontakt na tým elektronické knihovny (E-LIB Team).

- Poštovní schránka (Briefkasten)

Zde je možno napsat tvůrcům stránek své podněty, přání i případnou kritiku.

Poskytované služby

Elektronická knihovna zprostředkovává svým čtenářům různé služby. Možné je prohledávání databází i elektronických časopisů (požadovaný článek může být nalezen i ve vydavatelských databázích Springer, Elsevier nebo JSTOR), vyhledávání v knihovním katalogu, uložení disertační i jiné práce na serveru knihovny, možnost e-learningových kurzů a jiných školení. Zvláštní službu nabízí databáze historických map - možnost uložit si vybranou mapu ve formátu JPEG na zvolené médium. Elektronická knihovna nabízí virtuální prohlídku knihovny, informační filmy a prezentaci o knihovně v Powerpointu. Čtenář sám může díky různým odkazům nalézt požadované informace o studijním oboru, získat úplný text požadovaného dokumentu nebo disertační práce.

4.5.3 Dolnosaská státní a univerzitní knihovna v Göttingen

Stručná charakteristika města a univerzity

Göttingen je tradiční univerzitní město, situované ve střední části Spolkové republiky Německo ve spolkové zemi Dolní Sasko (Land Niedersachsen). Je pátým největším městem této spolkové země, s rozlohou zhruba 120 km² a počtem obyvatel 130 tisíc. Göttingen byl původně malá veska, první informace o ní byly zaznamenány roku 953 [Göttingen, 2000].

Univerzita v Göttingen (Universität Göttingen) byla založena roku 1737 s pouhými 4 fakultami. Dnes obsahuje fakult 14 a navštěvuje ji 32 tisíc studentů, profil univerzity však zůstává stejný, s důrazem na přírodní i humanitní vědy. Univerzita se pyšní tím, že ji vystudovalo 42 nositelů Nobelovy ceny [Göttingen, 2000].

Univerzitní knihovna

Dolnosaská státní a univerzitní knihovna v Göttingen (Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, <http://www.sub.uni-goettingen.de>) je ústřední knihovnou Univerzity Georga Augusta v Göttingen, zároveň plní funkci státní knihovny pro spolkovou zemi Dolní Sasko, od roku 1970 má právo povinného výtisku na všechny publikace zde vydané. Knihovna byla založena roku 1734, o tři roky dříve než univerzita. Dnes je jednou z největších německých knihoven, její

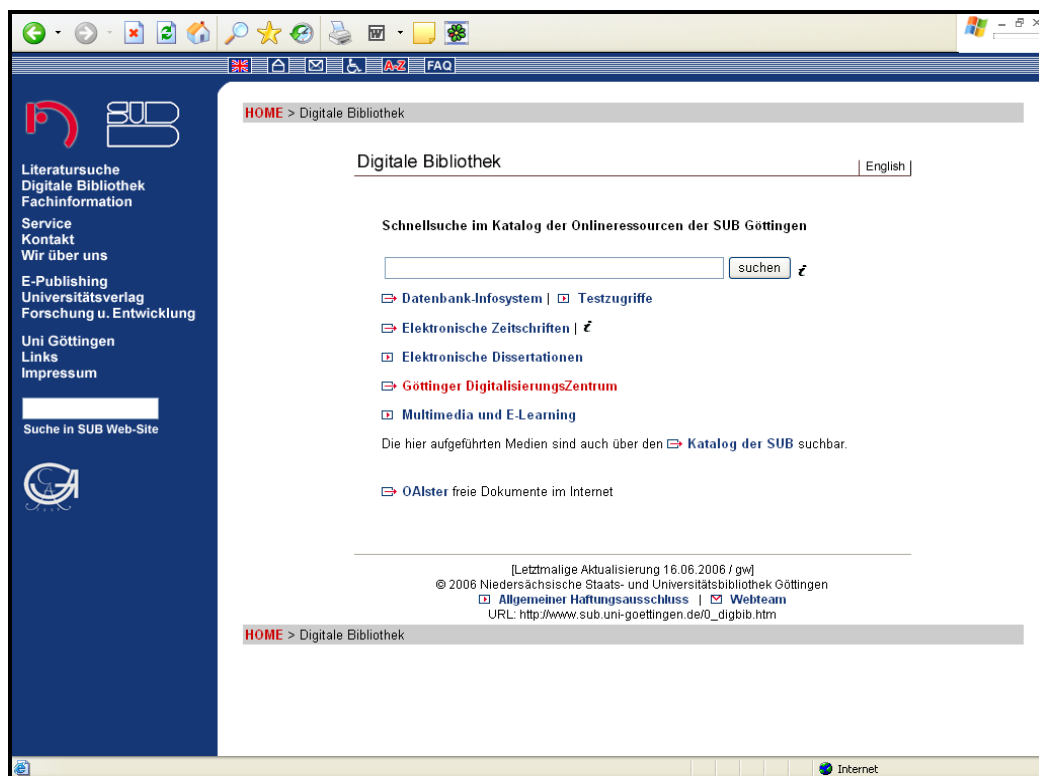
fondy tvoří přes 5,8 milionů knihovních jednotek, z toho zhruba 16 tisíc jsou vzácné rukopisy a inkunábule. Fond univerzitní knihovny se soustředí na přírodní vědy, chemii, medicínu, fyziku apod. V Göttingen se nalézá centrála knihovnické sítě GBV (Gemeinsamer Bibliotheksverbund) a sídlo jejího souborného katalogu GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog) pro spolkové země Brémy, Hamburk, Meklenbursko-Přední Pomořansko, Dolní Sasko, Sasko-Anhaltsko, Šlesvicko-Holštýnsko a Durynsko. Nachází se zde také centrum pro retrospektivní digitalizaci, které vzniklo s podporou Německé společnosti pro vědu a výzkum, a centrum projektu DigiZeitschriften. Knihovna byla zvolena Knihovnou roku 2002 [Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, 2006].

Webové stránky jsou opět velmi obsažné. Hlavní nabídka v levém rámu nabízí uživatelům odkazy na různé knihovní i ostatní katalogy, Digitální knihovnu, informace k jednotlivým oborům, služby, kontakty, elektronické publikování, univerzitní nakladatelství, univerzitní centrum pro výzkum, univerzitu i jiné Internetové odkazy. Vpravo je pak umožněn rychlý přístup hyperlinkem přímo do vybraných databází, které jsou uvedeny pod sebou, rychlé prohledání katalogu univerzitní knihovny, a aktuální informace.

Zřizovatelem knihovny je spolková země Dolní Sasko.

Obsah a struktura digitálních fondů, typologie zastoupených dokumentů, způsoby vyhledávání informací a programové zabezpečení

Odkaz na digitální knihovnu se nachází na hlavní internetové stránce univerzitní knihovny. Pod názvem Digitální knihovna (Digitale Bibliothek, http://www.sub.uni-goettingen.de/0_digbib.htm) nalezneme tyto odkazy:

Obr. 11 : Hlavní WWW stránka Digitální knihovny Státní a univerzitní knihovny v Göttingen

- Rychlé vyhledávání v elektronických zdrojích (Schnellsuche im Katalog der Onlineressourcen)

Nabídnuté vyhledávací okénko prohledává digitalizované fondy, disertace, databáze a elektronické časopisy. Tato služba je výhodná, pokud přesně víme, co hledáme, jinak může být výsledková listina nerelevantní našemu požadavku. Vyhledané výsledky jsou zobrazeny v automatizovaném knihovním systému univerzitní knihovny OCLC PICA Local Library System.

- Systém pro správu databází (DBIS)

Státní a univerzitní knihovna v Göttingen zpřístupňuje zhruba 3 700 databází a pro jejich správu si zvolila systém DBIS, který již byl představen (viz podkapitola 4.3.1). Také vyhledávání v systému DBIS již bylo popsáno. Knihovna v tomto oddílu také nabízí čtenářům zkušební přístupy na dobu určitou (Testzugriffe), aby mohli vyzkoušet možnosti nových databází. V současné době je zde přístupná databáze Scopus (do 31.12. 2006).

- Elektronické časopisy (Elektronische Zeitschriften)

Také pro správu 6 500 titulů elektronických časopisů, kterými knihovna disponuje, si zvolila osvědčený systém – Elektronickou knihovnu časopisů EZB. EZB již byla také představena (viz podkapitola 4.3.2).

- Elektronické disertace (Elektronische Dissertationen)

K publikování disertačních a habilitačních prací a jejich vyhledávání provozuje Státní a univerzitní knihovna v Göttingen vlastní dokumentový server GOEDOC. Kterýkoli student zde může svou práci zveřejnit. Oproti předešlým univerzitním knihovnám zde není tendence zveřejňovat i jiné vědecké práce, popřípadě magisterské či bakalářské práce, server umožňuje vložit práce pouze disertační a habilitační. Nicméně server GOEDOC roku 2004 také obdržel certifikát DINI.

Vyhledávání disertací je velmi jednoduché, systém nabízí přehled všech fakult, po zobrazení jakékoli z nich jsou práce ve formátu PDF seřazeny podle data publikování a je možné je libovolně prohlížet.

Dokumentový server GOEDOC Státní a univerzitní knihovny v Göttingen pracuje v provozním systému SUSE Linux 9.2.

- Digitalizační centrum Göttingen (Göttinger Digitalisierungszentrum)

Digitalizační centrum v Göttingen vzniklo za podpory DFG spolu s Digitalizačním centrem v Bavorské státní knihovně v Mnichově a nabízí dalším knihovnám zkušenosti i technickou podporu při projektech digitalizace. Zpracovaly již přes 12 milionů stránek nejrůznějších dokumentů [Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, 2005b]. Většina těchto dokumentů je volně zpřístupněna. Digitalizační centrum v Göttingen se k dnešnímu datu zúčastnilo 79 projektů retrospektivní digitalizace, přičemž převážná většina z nich se týkala univerzitních knihoven (přes 50 projektů) [Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen, 2005a].

Díky Digitalizačnímu centru jsou fondy úplných digitalizovaných textů velmi bohaté, čítají přes 6 330 svazků. Dokumenty jsou rozdělené do 8 oddílů uložených na dokumentovém serveru Digitalizačního centra : autobiografie, cestopisy, mapy,

matematické publikace, ranné publikace z Jižní Ameriky, historie humanitárních a jiných věd, sibirika, zoologika a různé. Systém nabízí možnost jednoduchého a rozšířeného vyhledávání a možnost prohlížení jednotlivých oddílů. Vyhledávat se dá podle titulu díla, autora, nakladatele, místa vydání a roku vydání. Systém je velmi přehledný, s moderním designem a jednoduchými možnostmi vyhledávání.

- **Multimédia a e-learning (Multimedia und E-Learning)**

Pod tímto odkazem se nalézají přehled produkce výukových CD-ROMů a možnosti jejich nákupu, volně přístupná výuková videa (s možnostmi stažení přehrávacího programu) a nabídka služeb e-learningového centra Státní a univerzitní knihovny v Göttingen.

Poskytované služby

Digitální knihovna poskytuje svým čtenářům různé služby. Elektronické zdroje lze hledat v automatizovaném katalogu knihovny PICA. V systémech DBIS a EZB je možné prohledávat databáze a úplné texty elektronických časopisů. Čtenáři mohou ukládat a vyhledávat v dokumentovém serveru GOEDOC disertační a habilitační práce, či využít možnosti e-learningových kurzů a jiných školení. Jako mnoho jiných knihoven také nabízí virtuální prohlídku knihovny. Jako službu dodávání elektronických dokumentů, které knihovna nevládní, je využíván systém SUBITO.

5. Závěr

Cílem magisterské diplomové práce byl rozbor a hodnocení současného stavu univerzitních knihoven ve Spolkové republice Německo se zvláštním zaměřením na budování, provoz a využívání jejich digitálních knihoven. Proto bylo také nutné obecně přihlídnout k celkové stávající situaci německého knihovnictví.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V kapitole první je popsáno německé knihovnictví jako celek, jeho struktura, organizace a financování. Německé knihovnictví je řízeno silně decentralizovaně. Specifické místo je věnováno Německé národní knihovně, která hraje důležitou roli pro univerzitní knihovny koordinací projektu publikování disertací „DissOnline.de“. Další kapitola zahrnuje podstatné informace o německém univerzitním knihovnictví. V SRN zaujímají vysokoškolské knihovny velmi důležitou roli veřejně přístupných vědeckých knihoven. Největším problémem univerzitních knihoven jsou v současné době nedostatečné akviziční rozpočty, přesto se daří (s významnou pomocí Německé společnosti pro výzkum) udržet vysokou úroveň zejména profilů knihovních fondů. Dobře funguje kooperace v oblasti meziknihovních výpůjčních služeb, sdílené katalogizace a souborných knihovnických sítí, jichž jsou univerzitní knihovny významnými přispěvateli. Třetí kapitola pouze obecně uvedla čtenáře do terminologie digitálních knihoven. Čtvrtá, stěžejní část diplomové práce, se věnovala digitálním knihovnám německých univerzitních knihoven.

Fenomén digitálních knihoven se v německých univerzitních knihovnách velmi rychle ujal a dále se rozvíjí. Z celkem 81 univerzitních knihoven v SRN jich má naprostá většina na svých internetových stránkách alespoň odkaz na elektronické časopisy a dokumentový server na ukládání a vyhledávání vysokoškolských prací. Stává se však prestižní záležitostí, aby byla součástí webové prezentace i digitální knihovna jakožto samostatný odkaz, kde by byly integrovány všechny digitální i digitalizované dokumenty. Svou roli v tom hraje i neustále se zvyšující počet informací a dokumentů v elektronické podobě. Samostatnou digitální knihovnou v rámci univerzity již disponuje nadpoloviční většina všech knihoven v Německu.

Pokud bychom měli krátce porovnat situaci univerzitních knihoven v Německu a České republice, nedopadla by pro nás dobře. Zatímco v Německu nadpoloviční většina univerzitních knihoven vlastní a provozuje digitální knihovnu, v Česku se jedná v oblasti univerzitních knihoven o fenomén takřka neznámý. Knihovny většinou pouze zpřístupňují komerční i bezplatné databáze pod odkazem Elektronické informační zdroje. Také systémy elektronického publikování vysokoškolských závěrečných prací nejsou rozšířené – první projekt, který by se dal přirovnat k německým dokumentovým serverům publikování disertací, je v nedávné době spuštěný Informační systém Masarykovy univerzity – závěrečné práce. Způsoby vyhledávání zatím nejsou tak propracované, ale v ČR se jedná o významný projekt zpřístupňování vysokoškolských prací.

Pod odkazem digitální knihovna většinou německý student nalezne tyto materiály a systémy: dokumentový server pro publikování a vyhledávání elektronických disertací; komerční a bezplatné databáze; elektronické knihy; elektronické časopisy; digitalizované úplné texty; multimédia, e-learningové kurzy aj.

Systémy elektronického publikování a zpřístupňování disertačních a jiných vědeckých prací nabízí takřka všechny univerzitní knihovny, je to považováno za samozřejmou součást její činnosti univerzitní knihovny. Dokumentový server je vždy uceleným systémem, možnost bezplatně publikovat se týká pouze pracovníků a studentů dané univerzity. Univerzitní knihovny se snaží, aby systémy pro zveřejňování nebyly pouhým archivem disertačních a habilitačních prací, ale i mnoha jiných dokumentů – také semestrálních a magisterských prací, vědeckých a výročních zpráv, tedy výsledků vědecké činnosti, která se nějakým způsobem dotýká univerzity. Je to dáno jednak archivační potřebou, jednak potřebou zviditelnit výsledky vědeckých prací.

Knihovny si buď pro tyto účely navrhnu vlastní dokumentový server, nebo se přikloní k různým modifikacím systému OPUS, který je vysokoškolským a univerzitním knihovnám distribuován zdarma. Obecně ho spíše využívají menší univerzitní knihovny, větší si vypracují systém přesně pro své potřeby. Německé univerzitní knihovny se při zpřístupňování vysokoškolských závěrečných prací rády sdružují do větších celků – viz příklad Durynské digitální knihovny.

Komerční i bezplatné databáze jsou nabízeny mnoha univerzitními knihovnami. Většina knihoven používá pro správu databází systém DBIS, který je rovněž nabízen zdarma.

Pokud si to univerzitní knihovny mohou dovolit, zpřístupňují elektronické knihy od různých, ale většinou komerčních nakladatelů. Spíše z finančních důvodů toto není v digitálních knihovnách rozšířená oblast.

Elektronické časopisy jsou oproti tomu silnou stránkou téměř všech digitálních knihoven univerzitních německých knihoven. Nabízí je skoro všechny knihovny. Jedná se o komerční služby (JSTOR, Springer), zejména však o služby Elektronické knihovny časopisů (EZB) a Souborného katalogu seriálových publikací (ZDB). Pro velkou popularitu elektronických časopisů se univerzitní knihovny zapojují do mnoha projektů zpřístupňování úplných textů elektronických časopisů (např. Project MUSE).

Úplné texty digitalizovaných dokumentů jsou častou nabídkou digitálních knihoven, zejména díky finanční pomoci DFG. Většinou se jedná o staré a historicky cenné dokumenty, které byly digitalizovány a jsou volně k dispozici na samostatném serveru digitální knihovny univerzity.

Všechny vyjmenované prvky a systémy se v německých univerzitních knihovnách sdružují pod odkazem „digitální knihovna“. Systémy s mezi sebou liší, prozatím se tedy v žádné digitální knihovně nejedná o ucelený soubor digitálních informací, ale spíše o syntézu různých systémů. Trendem budoucnosti je však větší sjednocování jednotlivých systémů a jednotný vzhled digitálních knihoven. Mezi nejčastější předpoklady patří, že dojde k odbourání tištěných časopisů a tudíž vzrůstu role systémů spravujících elektronické časopisy (EZB, ZDB) a nárůstu zájmu o multimediální formy výuky a technologie, které ji umožňují. Poroste důležitost dlouhodobé archivace a permanentního přístupu k informacím, což by částečně řešila digitalizace důležitých dokumentů. Všechny tyto předpoklady však s sebou rozhodně přináší i nutnost dalšího rozvoje digitálních knihoven. Je jasné, že v dnešní informační době bude vzrůstat potřeba organizace digitálních a digitalizovaných informací, zejména v sektoru univerzitních knihoven.

Seznam použité literatury

- ARMS, William Y. 2000. *Digital Libraries*. Cambridge : M.I.T. Press, 2000. 287 s. ISBN 0-262-01880-8.
- BARTOŠEK, Miroslav. 2004. Digitální knihovny – teorie a praxe. *Národní knihovna* [online]. 2004, roč. 15, č. 4, s. 233-254 [cit. 2006-10-28]. Dostupné na WWW : <<http://knihovna.nkp.cz/pdf/0404/0404233.pdf>>.
- Bayerische Staatsbibliothek (München). *Die Bayerischen Bibliotheken in der Landesentwicklung : Texte und Fachbeitr.* München : Generaldirektion der Bayerischen Staatlichen Bibliotheken, 1977. 160 s.
- *Bibliotheksdiens*t. Ehemaliges Deutsches Bibliotheksinstitut. 1996- , Jg. 30. Berlin : Ehemaliges Deutsches Bibliotheksinstitut, 1996- . ISSN 0006-1972.
- *Bibliotheksplan '73 : Entwurf e. umfassenden Bibliotheksnetzes für die Bundesrepublik Deutschland*. Berlin : Deutsche Bücherverband, 1973. 172 s.
- Bielefeld (Stadt). 2006. *Bielefeld* [online]. 2006 [cit. 2006-10-30]. Daten und Fakten. Dostupné na WWW : <<http://www.bielefeld.de/de/si/>>.
- BRAHMS, Ewald. 2001. Digital Library Initiatives of the Deutsche Forschungsgemeinschaft. *D-Lib Magazine* [online]. May 2001, vol. 7, no. 5 [cit. 2006-11-16]. Dostupné na WWW : <<http://www.dlib.org/dlib/may01/brahms/05brahms.html>>.
- BRATKOVÁ, Eva. 2003. Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : analýza současného stavu v zahraničí [online]. Praha, 2003-10-31, poslední aktualizace 2004-02-22 [cit. 2006-12-11]. Dostupné na WWW : <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.
- Bremen (Stadt). 2006. *Bremen* [online]. 2006-11-06 [cit. 2006-11-08]. Information in English. Dates and Facts. Dostupné na WWW : <http://www.bremen.de/sixcms/detail.php?id=929137&_hauptid=551441&_subid=926045>.

- Bremen (Stadt). 2005. *Bremen* [online]. 2005-06-04 [cit. 2006-11-08]. Bildung + Wissenschaft. Studium. Dostupné na WWW : <http://www.bremen.de/sixcms/detail.php?template=01_lern_texte_d&id=2906643&_hid=&_hauptid=551440&_subid=1465079>.
- BULÍNOVÁ, Eva. 2004. Německé souborné katalogy. *Ikaros* [online]. 2004, č. 3 [cit. 2006-10-18]. Dostupné na WWW : <<http://www.ikaros.cz/node/1589>> . ISSN 1212-5075.
- BÜNZEL, Jürgen; POLL, Roswitha. 2003. Perspektivy německých knihoven. *Čtenář*. 2003, roč. 55, č. 10, s. 292-294.
- BUSH, Vannevar. 1945. As We May Think. *Athlantic Monthly*. July 1945, s. 101-108. Dostupný také na WWW : <<http://www.ps.uni-sb.de/~duchier/pub/vbush/vbush.shtml>>.
- Česko. Zákon č.257 ze dne 24.7. 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 98, s. 5683-5688. Dostupné také z WWW: <<http://www.mvcr.cz/sbirka/2001/sb098-01.pdf>>.
- Deutsche Initiative für Netzwerinformation. 2006. *Deutsche Initiative für Netzwerinformation* [online]. 2006 [cit. 2006-11-17]. Über DINI. Dostupné na WWW : <<http://www.dini.de/dini/ueberdini/ueberdini.php>>.
- Deutsche Nationalbibliothek (Leipzig ; Frankfurt, Main). 2006a. *Die Deutsche Nationalbibliothek* [online]. Frankfurt am Main ; Berlin ; Leipzig : Die Deutsche Nationalbibliothek. Letzte Aktualisierung 2006-09-01 [cit. 2006-10-18]. Wir über uns. Geschichte. Dostupné na WWW : <http://www.d-nb.de/wir/ueber_dnb/geschichte.htm>.
- Deutsche Nationalbibliothek (Leipzig ; Frankfurt, Main). 2006b. *Die Deutsche Nationalbibliothek* [online]. Frankfurt am Main ; Berlin ; Leipzig : Die Deutsche Nationalbibliothek. Letzte Aktualisierung 2006-07-21 [cit. 2006-12-12]. Wir über uns. Koordinierungsstelle DissOnline. Dostupné na WWW : <<http://www.ddb.de/wir/kooperation/dissonline.htm>>.
- Deutsche Nationalbibliothek (Leipzig ; Frankfurt, Main). 2006c. *Die Deutsche Nationalbibliothek* [online]. Frankfurt am Main ; Berlin ; Leipzig :

Die Deutsche Nationalbibliothek. Letzte Aktualisierung 2006-07-21 [cit. 2006-10-18]. Wir über uns. Was wir sammeln. Dostupné na WWW : <http://www.d-nb.de/wir/ueber_dnb/sammelauftr.htm>.

- Deutsche Nationalbibliothek (Leipzig ; Frankfurt, Main). 2006d. *Die Deutsche Nationalbibliothek* [online]. Frankfurt am Main ; Berlin ; Leipzig : Die Deutsche Nationalbibliothek. Letzte Aktualisierung 2006-06-08 [cit. 2006-10-18]. Wir über uns. Gremien. Dostupné na WWW : <http://www.d-nb.de/wir/ueber_dnb/gremien.htm>.
- DFG – Deutsche Forschungsgemeinschaft [online]. 2006, 2006-10-24 [cit. 2006-12-11]. DFG – Im Profil. Geschichte. Dostupné na WWW : <http://www.dfg.de/dfg_im_profil/geschichte/index.html>.
- DigiZeitschriften - Das deutsche digitale Zeitschriftenarchiv [online]. Letzte Aktualisierung 2006-10-10 [cit. 2006-11-25]. Über uns. Dostupné na WWW : <http://www.digizeitschriften.de/no_cache/home/ueber-uns/>.
- Ehemaliges Deutsches Bibliotheksinstitut (Berlin). *Ehemaliges Deutsches Bibliotheksinstitut Online* [online]. Letzte Aktualisierung 2003-03-21 [cit. 2006-10-19]. Dostupné na deponitním serveru : <http://deposit.ddb.de/ep/netpub/89/96/96/967969689/_data_stat/www.dbi-berlin.de/homepage.htm>.
- FRANC, Zdeněk. 1996. Knihovnické spolky a svazy v Německu. *Čtenář*. 1996, roč. 48, č. 6, s. 225-226. ISSN 0011-2321.
- FRANC, Zdeněk. 1995. Německá ministerstva kultury a knihovnictví. *Čtenář*. 1995, roč. 48, č. 1, s.20-21. ISSN 0011-2321.
- GABEL, Gernot U. 1996. Les bibliothèques universitaires allemandes. *Bulletin des Bibliothèques de France*. 1996, t. 41, n° 2, s. 52-57. Dostupné také na WWW : < <http://bbf.enssib.fr/sdx/BBF/pdf/bbf-1996-2/12-gabel.pdf>>
- Göttingen (Stadt). 2000. *Stadt Göttingen* [online]. Changed on 2000-08-14 [cit. 2006-11-20]. History. Dostupné na WWW : <<http://www.eng.goettingen.de/geschich/index.htm>>.
- Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein- Westfalen (Köln). 2006a. *Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein- Westfalen*

- [online]. Zuletzt verändert 2006-11-13 [cit. 2006-11-17]. Startseite. Dostupné na WWW : <<http://www.hbz-nrw.de/>>.
- Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein- Westfalen (Köln). 2006b. *Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein- Westfalen* [online]. Zuletzt verändert 2006-08-07 [cit. 2006-11-17]. Angebote für Bibliotheken. Digitale Bibliothek. Dostupné na WWW : <http://www.hbz-nrw.de/angebote/digitale_bibliothek/>.
 - Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein- Westfalen (Köln). 2006c. *Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein- Westfalen* [online]. Zuletzt verändert 2006-07-27 [cit. 2006-11-18]. Angebote für Bibliotheken. Hbz – Medienserver. OPUS. Dostupné na WWW : <<http://www.hbz-nrw.de/angebote/medienserver/opus/>>.
 - HROMÁDKA, Martin. 2004. První spolková země zavede školné na vysokých školách. In *Český rozhlas I : web* [online]. 2004-02-01 [cit. 2006-10-18]. Dostupné na WWW : <http://www.rozhlas.cz/izurnal/zahranici/_zprava/103245>.
 - HÜTTE, Mario. 2006. *Das Bibliothekswesen in Deutschland* [online]. Letzte Aktualisierung 31.8. 2006 [cit. 2006-10-19]. Dostupné na WWW : <<http://www.armarius.de/bibwesen.htm>>.
 - Chemnitz (Stadt). 2006a. *Chemnitz* [online]. 2006 [cit. 2006-11-13]. English. Dostupné na WWW : <<http://www.chemnitz.de/en/flash.htm>>.
 - Chemnitz (Stadt). 2006b. *Chemnitz* [online]. 2006 [cit. 2006-11-13]. Wirtschaft und Wissenschaft. TU Chemnitz. Dostupné na WWW : <<http://www.chemnitz.de/de/flash.htm>>.
 - *Jahrbuch der deutschen Bibliotheken*. Verein Deutscher Bibliothekare. 1904-, Jg. 3. Wiesbaden : Harrasowitz, 1904- . ISSN 0075-2223.
 - JOPP, Robert Klaus. 1996. Les nouveaux bâtiments de bibliothèques en Allemagne. *Bulletin des Bibliothèques en France* [online]. 1996, t. 41, n° 5, s. 88-91 [cit. 2006-10-19]. Dostupný také na WWW : <http://bbf.enssib.fr/sdx/BBF/pdf/bbf-1996-5/19_jopp.pdf>. ISSN 1292-8399.

- K.-G.-Saur-Verlag (München). 2006. *K.G. Saur Verlag* [online]. 2006 [cit. 2006-11-26]. Katalog. Allgemeine Bibliographien und Bibliothekskataloge, Allgemeine Bibliographische Nachschlagewerke. Allgemeine Bibliographien und Bibliothekskataloge. Zeitschriftendatenbank – Union Catalogue of Serials (ZDB). Dostupné na WWW :
<<http://www.saur.de/index.cfm?lang=DE&ID=0000010076>>.
- Karlsruhe (Stadt). 2005. *Stadt Karlsruhe* [online]. 2005-01-05 [cit. 2006-11-13]. Kultur und Bildung. Stadtgeschichte. Dostupné na WWW :
<<http://www.karlsruhe.de/kultur/stadtgeschichte/kurzestadtgeschichte/>>.
- KRAMÁROVÁ, Alžbeta. 1995. *Vysokoškolské knižnice, ich postavenie a úlohy vo vyspelých štátoch sveta a v Slovenskej republike*. 1. vyd. Bratislava : Slovenská technická knižnica, 1995. 45 s.
- KRÖNERT, Ulrike. 2006. *Digitale Bibliothek Thüringen* [online]. 2006-09-29 [cit. 2006-11-25]. Über die DBT. Allgemein. Dostupné na WWW :
<<http://www.db-thueringen.de/information/index.xml>>.
- KURKA, Ladislav. 1999. Poznámky k německému knihovnictví. *Čtenář*. 1999, roč. 51, č.2, s. 45-47. ISSN 0011-2321.
- KURKA, Ladislav. 1994. *Německé knihovnictví = Deutsches Bibliothekswesen*. Zvláštní číslo Bulletinu SKIP. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 1994. ISSN 1210-0927.
- LICKLIDER, J.C.R. 1965. *Libraries of the future*. Cambridge : M.I.T. Press, 1965. 219 s.
- NEISSER, Horst. 2002. Nová koncepce služeb a strategie práce německých veřejných knihoven. 2. část. *Čtenář*. 2002, roč. 54, č.9, s. 242-246. ISSN 0011-2321.
- Německo. 2006. Gesetz über die Deutsche Nationalbibliothek vom 22. Juni 2006. In *Bundesgesetzblatt*. 2006, Teil I., Nr. 29, s. 1338-1341. Dostupný také na WWW : <<http://217.160.60.235/BGBL/bgbl1f/bgbl106s1338.pdf> .
- Německo. 1978. Gesetz über das Deutsche Bibliotheksinstitut vom 22.5.1978. In *Gemeinsames Gesetz-und Verordnungsblatt für Berlin*. 1978, § 1114.

- Německo. 1969. Gesetz über die Deutsche Bibliothek vom 31.5.1969 mit Änderungen durch das Gesetz vom 31.8. 1990. In *Bundesgesetzblatt*. 1990, Teil II., s. 885.
- Německo. 1964. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, zuletzt geändert durch das Gesetz vom 28. August 2006 [Geltung ab 1964-01-01]. Dostupný na WWW :
<<http://bundesrecht.juris.de/gg/BJNR000010949.html>>.
- Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek (Göttingen). 2006. *Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen* [online]. Letzmalige Aktualisierung 2006-09-05 [cit. 2006-11-20]. Wir über uns. Informationen zur Bibliothek. Die SUB Göttingen heute. Dostupné na WWW : <<http://www.sub.uni-goettingen.de/>>.
- Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek (Göttingen). 2005a. *Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen* [online]. Last change 2005-07-15 [cit. 2006-11-16]. Forschung und Entwicklung. Digitalisierungs Zentrum. DFG Projekte. Dostupné na WWW :
<<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/de/index.html>>.
- Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek (Göttingen). 2005b. *Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen* [online]. Last change 2005-02-28 [cit. 2006-11-16]. Forschung und Entwicklung. Digitalisierungs Zentrum. GDZ Projekte. GDZ. Dostupné na WWW :
<<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/de/index.html>>.
- NOVÁKOVÁ, Hana. 1998. Systém JASON. *Zpravodaj ÚVT MU* [online]. 1998, roč. 9, č. 2 [cit. 2006-12-11]. Dostupné na WWW :
<<http://www.ics.muni.cz/zpravodaj/articles/145.html>>.
- PĚNKAVOVÁ, Petra; KOŠŤÁLOVÁ, Karolína. 2003. Zapojení Národní knihovny ČR do projektu Elektronické knihovny časopisů (EZB). In *Infos 2003 : 32. medzinárodné informatické sympóziium, 7.- 10. apríl 2003, Stará Lesná* [online]. 2003 [cit. 2006-11-23]. Dostupné na WWW :
<<http://www.aib.sk/infos/infos2003/26.htm>>.

- PILAŘ, Jindřich. 1990. *Řízení a financování knihoven ve Francii, Velké Británii, USA a Spolkové republice Německo*. 1. vyd. Praha : Národní knihovna, 1990. 42 s. ISBN 80-7050-078-6.
- *Project MUSE : Scholarly Journals Online* [online]. 2006 [cit. 2006-12-11]. About MUSE. General Overview. Dostupné na WWW : <<http://muse.jhu.edu/about/muse/overview.html>>.
- RICHTER, Vít. 2004. *Knihovnický institut (KI)* [online]. Praha, 2004-11-24 [cit. 2006-12-10]. Dostupné na WWW : <http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=01_Knihovnický_inst.htm>.
- SCHUMANN, Matthias. 2004. Information Strategy of the University – a Vice President’s View. In *7th International Bielefeld Konference : Proceedings, 3 – 5 February 2004 in Bielefeld, Germany* [online]. 2004, last update 2004-02-27 [cit. 2006-12-05]. Dostupné z WWW : <<http://conference.ub.uni-bielefeld.de/proceedings/schumann.pdf>>.
- Staats- und Universitätsbibliothek (Bremen). 2006. *Staats- und Universitätsbibliothek Bremen* [online]. Stand 2006-10-30 [cit. 2006-11-08]. Wir über uns. Bibliotheksprofil. Dostupné na WWW : <<http://www.suub.uni-bremen.de/>>.
- Staatsbibliothek (Berlin). 2004. *Staatsbibliothek Berlin- Preussischer Kulturbesitz* [online]. Letzte Änderung 2004-10-04 [cit. 2006-11-27]. Zeitschriftendatenbank. Wir über uns. Dostupné na WWW : <http://zeitschriftendatenbank.de/wir_ueber_uns/index.html>.
- TKAČÍKOVÁ, Daniela. 1999. Když se řekne digitální knihovna... *Ikaros* [online]. 1999, roč. 3, č. 7 [cit. 2006-10-28]. Dostupné na WWW : <<http://www.ikaros.cz/node/1035>>. ISSN 1212-5075.
- ULBRECHT, Siegfried. 2006a. Stručný přehled dějin a organizace německého knihovnictví, 2. část. *Čtenář*. 2006, roč. 58, č. 11, s. 368-369. ISSN 0011-2321.
- ULBRECHT, Siegfried. 2006b. Stručný přehled dějin a organizace německého knihovnictví, 1. část. *Čtenář*. 2006, roč. 58, č. 10, s. 321-323. ISSN 0011-2321.

- Universität (Bielefeld). 2005. *Universität Bielefeld* [online]. Zuletzt geändert 2005-07-21 [cit. 2006-10-30]. International. Dostupné na WWW : <<http://www.uni-bielefeld.de/International/>>.
- Universität (Karlsruhe). 2005. *Universität Karlsruhe* [online]. Letzte Änderung 2005-08-04 [cit. 2006-11-20]. English version. Die Universität Fridericiana. Dostupné na WWW : <<http://www.uni-karlsruhe.de/visitors/duf.php>>.
- Universitätsbibliothek (Bielefeld). 2006. *Universitätsbibliothek Bielefeld* [online]. Letzte Aktualisierung 2006-09-13 [cit. 2006-10-30]. Wir über uns. Bibliotheksprofil. Dostupné na WWW : <<http://www.ub.uni-bielefeld.de/biblio/profil/>>.
- Universitätsbibliothek (Heidelberg). 2006. *Universitätsbibliothek Heidelberg* [online]. Letzte Aktualisierung 2006-08-01 [cit. 2006-11-17]. Startseite. Elektronische Medien. Heidelberger Dokumentenserver. Dostupné na WWW : <<http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/>>.
- Universitätsbibliothek (Chemnitz). 2006. *Universitätsbibliothek Chemnitz* [online]. Last modified 2006-05-21 [cit. 2006-11-13]. Bibliotheksportrait. Dostupné na WWW : <<http://www.bibliothek.tu-chemnitz.de/bibliothekspportrait/portrait.html>>.
- Universitätsbibliothek (Karlsruhe). 2005. *Universitätsbibliothek Karlsruhe* [online]. 2005 [cit. 2006-11-13]. Informationen. Bibliotheksprofil. Dostupné na WWW : <<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/allg/profil.html>>.
- Universitätsbibliothek (Regensburg). 2005a. *Universitätsbibliothek Regensburg* [online]. 2005-09-20 [cit. 2006-11-19]. Wir über uns. Projekte. Elektronische Zeitschriftenbibliothek. Dostupné na WWW : <<http://www.bibliothek.uni-regensburg.de/projekte/ezb/ezbproj.htm>>.
- Universitätsbibliothek (Regensburg). 2005b. *Universitätsbibliothek Regensburg* [online]. Letzte Änderung 2005-03-21 [cit. 2006-11-25]. Digitale Bibliothek. Datenbank-Informationssystem. Über DBIS. Dostupné na WWW : <http://www.bibliothek.uni-regensburg.de/dbinfo/about.phtml?bib_id=ub_r&colors=15&ocolors=40>

- Universitätsbibliothek (Stuttgart). 2006. *Universitätsbibliothek Stuttgart* [online]. Letzte Änderung 2006-02-23 [cit. 2006-11-18]. OPUS. Über OPUS. Dostupné na WWW : <<http://elib.uni-stuttgart.de/opus/doku/about.php>>.
- Universitätsbibliothek (Wuppertal). 2006. *Universitätsbibliothek Wuppertal* [online]. Letzte Änderung 2006-08-10 [cit. 2006-11-17]. Die Digitale Bibliothek. Info. Dostupné na WWW : <http://www.bib.uni-wuppertal.de/digibibeinstieg_info/>.
- WATERS, Donald J. 1998. What Are Digital Libraries? *CLIR issues* [online]. July/August 1998, no. 4 [cit. 2006-10-29]. Dostupné na WWW : <<http://www.clir.org/pubs/issues/issues04.html#dlf>>. ISSN 1098-6383.

Seznam použitých zkratk

ASpB	Spolek speciálních knihoven (Arbeitsgemeinschaft der Spezialbibliotheken)
BBA	Spolek knihovnických asistentů (Bundesverein der Bibliotheksassistenten –innen an Bibliotheken)
BDB	Sdružení německých knihovnických spolků (Bundesvereinigung Deutscher Bibliotheksverbände)
BVB	Souborný katalog BVB (Bibliotheksverbund Bayern)
DBI	Německý knihovnický institut (Deutsches Bibliotheksinstitut)
DBIS	Systém pro správu databází (Datenbank-Infosystem)
DBT	Durynská digitální knihovna (Digitale Bibliothek Thüringen)
DBV	Německý knihovnický svaz (Deutsche Bibliotheksverbund)
DDB	Německá knihovna (Die Deutsche Bibliothek)
DFG	Německá společnost pro výzkum (Deutsche Forschungsgemeinschaft)
DFN	Německá výzkumná síť (Deutsche Forschungsnetz)
DigiBIB	Digitální knihovna (Die Digitale Bibliothek)
DINI	Německá iniciativa pro síťové informace (Deutsche Initiative für Netzwerkinformation)
DNB	Německá národní knihovna (Deutsche Nationalbibliothek)
EZB	Elektronická knihovna časopisů (Elektronische Zeitschriftenbibliothek)
GBV	Společné knihovnické sdružení (Gemeinsamer Bibliotheksverbund)
GVK	Souborný katalog GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog)

HBZ	Knihovní centrum vysokých škol spolkové země Severní Porýní-Vestfálsko (Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein-Westfalen)
HeBIS	Souborný katalog Hessenského knihovně-informačního systému (Hessisches Bibliotheks-Informationssystem)
KMK	Shromáždění ministrů vyššího vzdělávání a výzkumu na úrovni jednotlivých zemí (Das Kultursministerkonferenz)
KOBV	Knihovní sdružení v Berlíně a Braniborsku (Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg)
KVK	Virtuální katalog Karlsruhe (Karlsruher Virtuellen Katalog)
NDR	Německá demokratická republika (Deutsche Demokratische Republik)
OPUS	Online publikační sdružení Univerzity ve Stuttgartu (Online Publikationsverbund der Universität Stuttgart)
SRN	Spolková republika Německo (Bundesrepublik Deutschland)
SWB	Souborný katalog Knihovní sítě jihozápadního Německa (Katalog des Südwestdeutschen Bibliotheksverbundes).
VBA	Spolku knihovníků a asistentů (Verein der Bibliothekare und Assistenten)
VBB	Spolek veřejných knihoven (Verein der Bibliothekare an öffentlichen Bibliotheken)
VDB	Spolek německých knihovníků (Verein Deutscher Bibliothekare)
VdBNRW	Svaz knihovníků Severního Porýní-Vestfálska (Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein–Westfalen)
VdDB	Spolek diplomovaných knihovníků ve vědeckých knihovnách (Verein

	der Diplom-Bibliothekare an wissenschaftlichen Bibliotheken)
VK	Souborný katalog německých knihoven (Verbundkatalog Maschinenlesbaren Katalogdaten deutscher Bibliotheken)
ZDB	Souborný katalog seriálových publikací (Zeitschriftendatenbank)

Seznam obrazových materiálů

1. Hlavní WWW stránka Digitální knihovny Univerzitní knihovny v Tübingen
2. Vyhledávací formulář Durynské digitální knihovny
3. Vyhledávací formulář Online publikačního sdružení Univerzity ve Stuttgartu
4. Abecední rejstřík databází v Systému pro správu databází (DBIS)
5. Výsledková listina vyhledávání v Elektronické knihovně časopisů (EZB)
6. Výsledková listina vyhledávání v Souborném katalogu seriálových publikací (ZDB)
7. Výsledková listina vyhledávání v systému Digitální časopisy (DigiZeitschriften)
8. Výsledková listina vyhledávání v systému DigiBIB
9. Hlavní WWW stránka Digitální knihovny Univerzitní knihovny v Bielefeldu
10. Hlavní WWW stránka Elektronické knihovny Státní a univerzitní knihovny v Brémách
11. Hlavní WWW stránka Digitální knihovny Státní a univerzitní knihovny v Göttingen